قرباني: د دوديز فکر بيا کتنه

ليکوال: پرويز

مترجم: تاند انديش

قرباني: د دودیز فکر بیا کتنه

لیکوال: پرویز

مترجم: تاند اندیش

- ډیزاین: مترجم
- مخونه: ۷۰
- چاپ: لومړی
- د چاپ کال: ۲۰۲٦
- د چاپ شمېر: ۱۰۰۰

د کتاب د بیا ځلي چاپ حق یوازې له مترجم سره دی

بسم الله الرحمن الرحیم

قرباني: د دوديز فکر بيا کتنه

په طلوع اسلام کې چې د قربانۍ په اړه څه خپاره شوي وو، د لوستونکو له نظره تېر شوي دي. د دې په ځواب کې چې نور څه په بېلابېلو جرايدو او رسالو کې خپاره شوي، هغه به هم هغوی ليدلي وي. کله چې دا ليکنې زموږ مخې ته راغلې، نو موږ احساس کړه چې پر دې موضوع لږ تفصيلي خبرې ته اړتيا شته. اوس چې بيا د قربانۍ اختر رانژدې کېږي، د دې مسئلې په هکله د پوښتنو لړۍ پيل شوې ده. په دې سره د تفصيلي بحث اهميت لا هم روښانه شوی دی.

لومړی دا وګاکئ چې تر بحث لاندې مسئله څه ده. اوس مهال حالت داسې دی چې:

i. د حج پر مهال حاجيان په مکه معظمه کې حيوانات ذبح کوي چې دې ته قرباني ويل کېږي.

ii. يو-يو حاجي څو-څو حيوانات ذبح کوي. دغو حيواناتو ته بيا په ځمکه کې کنده کېنبل کېږي او دوی پکې اچول کېږي.[۱]

iii. د اختر په موقع کې د نړۍ ټول مسلمانان په خپلو-خپلو ځايونو کې حيوانات ذبح کوي. دې ته هم قرباني ويل کېږي.

پوښتنه دا ده چې له دې شيانو څخه د کوم شي حکم په قرآن کريم کې هم موندل کېږي، که دا کارونه همداسې د رواج په توګه روان دي؟

تر دې مخکې چې اصلي پوښتنې ته ورسېږو، مهمه ده د تمهيد په توګه يوه خبره وړاندې کړو. زموږ په منځ کې د بېلابېلو وجوهاتو له امله داسې حالت رامنځته شوی دی چې که ته د «مذهب» په اړه هره خبره د فلسفې، منطق، تصوف، تفاسير، روايات او داسې نورو له حوالې سره وکړې، نو هېڅ معترض به نه وي؛ خو چې کله د کومې موضوع په اړه دا ووايې چې بايد وګورو قرآن د دې په اړه څه وايي، نو د دې خبرې په اورېدو سره داسې جذبات راپارېږي لکه تا چې د الحاد او بې‌دينۍ تر ټولو بده خبره کړې وي. موږ د «مذهب» په معامله کې د يهوديانو افسانې، د قصه ويونکو کيسې، د يوناني فلسفې قياسونه، د مجوسيانو د اور پالنې خبرې، د ويدانت خيالي مانۍ، د برهمو ټولنيز ډول خرافات، حتی د کوم مجذوب چټيات خبرې هم په زغم سره اورو او هڅه کوو چې په دې لغوياتو کې کومه معنا پيدا کړو. خو چې کله څوک ووايي: راځئ

[۱] روښانه دې وي چې دا ليکنه د جولای ۱۹۵۱م کال ده. اوس مهال حالت بدل دی.

وګورو چې په دې اړه د قرآن تعلیم څه دی، نو موږ هڅه کوو چې څوک يې وانه وري؛ ځکه موږ ته داسې احساس کېږي چې له دې سره د ایمان د خرابېدو خطر او د عاقبت د بربادېدو اندېښنه ده.

لکه څنګه چې موږ څو-څو ځله لیکلي دي، دا د هغه منظم سازش پایله ده چې ځینو عناصرو له اسلام څخه د خپل انتقام اخیستلو لپاره په کار اچولې ده، او د هغې پایله دا شوه چې (د اقبال په الفاظو کې):

حقیقت خرافات میں کھو گئی

یہ امت روایات میں کھو گئی

ورو-ورو مسلمانانو ته له قرآن څخه دومره کرکه پیدا شوه چې د هغوی په نزد خالص قرآن ته بلنه د الحاد او زندیقیت مترادفه وګرځېده. تر دې لوی انقلاب د لمر سترګې تر اوسه نه دی لیدلی او نه به د اسمان ستورو داسې بریالی سازش لیدلی وي چې له مخې يې یوه قوم پر خپل آسماني کتاب د ایمان دعوه هم کوي، خو کله چې ورته ووېل شي چې په خپلو معاملو کې دا کتاب حکم وګرځوئ، نو داسې ویونکی د وژلو او له منځه وړلو وړ وګرځول شي. زموږ له بدمرغۍ څخه زر کاله کېږي چې زموږ د مسجدونو، منبرونه او د خانقاوو حجرې په ناخبرۍ سره د همدې سازش مرکزونه ګرځېدلي دي، او د خپلې ساده‌ګۍ له امله د دې سازش د لا پیاوړي کولو هره هڅه د دین خدمت ګڼي او له امت څخه د دې اجر هم غواړي، او دوکه شوی امت د دې غوښتنې په پوره کولو کې د دواړو جهانونو نېکمرغي احساسوي. د دې ډول ساده‌ګۍ مثال ښايي د تاریخ په پاڼو کې بل ځای ونه موندل شي.

له همدې امله له هغو خلکو سره چې تر اوسه پورې -دانسته یانادانسته- د دې سازش بیرغوال دي یا د دې فریب په جال کې راگیر دي، خبرې کول بې گټې دي. خو هغه نېکبخت زړونه چې دې حقیقت ته رسېدلي دي چې الله تعالی تر قیامته پورې د قرآن د ساتنې ذمه‌واري ځکه اخیستې وه چې دا تر قیامته پورې د مسلمانانو د ژوند ضابطه وي، موږ هغوی ته بلنه ورکوو چې فکر وکړي چې په دې باب کې د قرآن حکم څه دی. د دې تفصیلي بحث انگېزه له همدې ولولې سرچینه اخلي.

پوښتنه ستاسې مخې ته راغلې ده. اوس وگورئ چې په دې باب قرآن څه وایي. تر ټولو لومړی دا درک کړئ چې قرآن د دې حیواناتو د ذبح کولو لپاره هېڅ ځای د «قرباني» کلمه نه ده کارولې. نه یې دا په ځانگړې ډول د قرب الٰهي وسیله گرځولې ده.[۲] دا تصور چې د حیواناتو د وینو بهولو سره خدای خوشحالېږي او له همدې امله قرباني د تقرب الٰهي سبب گرځي، یو غیرقرآني تصور دی. نن زموږ په ټولنه کې له قربانۍ سره همدا تصور تړل شوی دی. دا د هغه سازش پایله ده چې مخکې یې یادونه وشوه او د اسلام په ځېر ژوند بخښونکی نظام یې یوازې د رسوماتو مجموعه گرځولې ده.

---

[۲] موږ دا خبره په ځانگړي ډول ځکه لیکلې ده چې قرآن کومه ضابطهٔ حیات ټاکې، د هغې مطابق ژوند کول (یعنې د الهي قوانینو اطاعت) د سجدې له لارې د انسان په دننه کې د صفاتِ خداوندی په څېر صفات وده کوي او په بشپړه توگه (develop) کېږي. همدې ته «قرب الٰهي» ویل کېږي. له دې اړخه د قرآني ضابطې هر عمل د قرب الٰهي سبب گرځي، او له همدې امله حج او د هغه قرآني مشمولات چې د دې ضابطې نه بېلېدونکې برخې دي، په عمومي توگه د قرب الٰهي موجب دي.

قرآن هغه تمدني نظام (social order) جوړول غواړي چې د هغـه د پیـل ټکی الصلوٰة دی او پای یې حج دی؛ یعنــې د ملت لـه کوچنیـو-کوچنیـو وحدتونو (units) له سمې جوړونې څخـه پیـل بیـا ټـول ملـت د یـو مرکـزِ وحدانیت پر شاوخوا راټولول، هغوی د الهي قوانینو مطـابق چلـول، او لـه هغه وروسته دغه ضابطهٔ حیات په ټوله نړۍ کې د نافذولو وسیله ګرځول. حج د ملت د همدې ستر اجتماع نوم دی چې پکې د قرآني نظـامِ حیـات د پروګرام پـه اړه غـور او فکـر کېـږي او د هغـه د عمـلي کولـو لارې چـارې سنجول کېږي.

د دې اجتماع مرکز بیـت الحـرام (خانـه کعبـه) دی چــې د ملـت اسـلامیه محسوس مرکز دی. د دې سترې اجتماع د بریالي کولـو لپـاره هـره هڅـه مبارکه او هر اقدام نېکمرغـه دی. پـه قـرآن کـریم کـې د حیوانـاتو د ذبـح کولو یادونه هم د همدې اجتماع په تړاو شـوې ده، او هغـه آیتونـه دا دي. (د دې آیتونو لپاره جلا-جلا نمبرونه هم ورکـړل شـوي دي څـو وروسـته د حوالې په وخت کې اسانتیا وي. همدارنګه د هغوی ترجمه هـم د مروجـو ترجمو له مخې شوې ده څو دا اعتراض رامنځته نه شي چې موږ -خـدای مه کړه- د خپل مطلب لپاره د معناوو د جوړولو په خاطر ترجمه بدله کړې ده.)

په سورة الحج کې دي:

(۱) وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ۝ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ ۖ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ. (۲۲:۲۷–۲۸)

او په خلکو کې د حج اعلان وکړه. خلک به درته راشي، پلي هم او پر ډنگرو او سترو اوښانو هم، چې له لیرې-لیرې لارو څخه به را رسېدلي وي. څو خپلو گټو ته راحاضر شي او په ټاکلو ورځو کې پر هغو څارویو د الله نوم یاد کړي چې الله هغوی ته ورکړي دي. نو له هغو څخه خپله هم خوراک وکړئ او مصیبت ځپلي اړمن ته یې هم ورکړئ.

د دغو حیواناتو په اړه وړاندې داسې ارشاد شوی دی:

(۲) لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ. (۲۲:۳۳)

په دغو حیواناتو کې تر یوې ټاکلې مودې پورې ستاسو لپاره گټې دي. وروسته د هغو د حلالېدو ځای البیت العتیق (خانه کعبه) ته نژدې دی.

تر دې وروسته دي:

(۳) وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ. (۲۲:۳۶)

او د قربانۍ اوښان[۳] موږ ستاسو لپاره د شعائر الله[٤] له جملې گرځولي دي. په دغو حیواناتو کې ستاسو لپاره (نورې هم) گټې شته. نو تاسو پر هغو په ولاړه د الله نوم واخلئ. کله چې هغوی په یوه اړخ ولوېږي، نو تاسې ترې خپله هم خوراک وکړئ او سوال کوونکي او نه سوال کوونکي

[۳] کوم لفظ چې د «قربانۍ د اوښانو» په معنا ژباړل شوی دی هغه لفظ البدن دی. البدن د چاغ او فربه معنا لري. البدن د بدنة جمع ده، چې معنا یې چاغ اوښان او داسې نور حیوانات دي چې د حج په موقع په مکه کې ذبح کېدل، ځکه یې هغه چاغ ساتل کېدل.

[٤] شعار په یادگارونو ترجمه کېدلی شي، چې صحیح مفهوم به یې وروسته راشي.

محتاج ته يې هم ورکړئ. مونږ دا حيوانات په دې ډول ستاسو تر واک لاندې کړي دي څو تاسو شکر وباسئ.

او تر دې مخته پسې وايي:

(٤) لَن يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَٰكِن يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ ۗ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ. (٢٢:٣٧)

الله ته نه د هغو غوښه رسېږي او نه د هغو وينه، بلکې هغه ته ستاسو تقویٰ رسېږي. په همدې ډول الله دا حيوانات ستاسو تر واک لاندې کړي دي څو تاسو د الله لويي بيان کړئ پر هغه څه چې هغه تاسو ته هدايت کړی دی. او د محسنينو لپاره زېری دی.

دا د سورة الحج آيتونه دي. هغو ته وګورئ او بيا غور وکړئ چې دا د تر بحث لاندې مسئلې په اړه څومره صاف او څرګند دي.

په لومړي آيت کې د کلام سلسله د حج له اعلان څخه پيلېږي، او په همدې ترڅ کې ويل شوي دي چې:

حيوانات حلال کړئ، او له هغوی څخه خپله هم خوراک وکړئ او حاجتمندانو ته يې هم ورکړئ.

له دوهم آيت څخه څرګندېږي چې دا هغه حيوانات دي چې له هغو څخه مخکې د عادي حيواناتو کار اخيستل کېږي. پر هغو سپرلی کېږي يا بار پر وړل کېږي او د حج لپاره پرې سفر کېږي، او وروسته بيا د حج په مراسمو کې په مکه معظمه کې حلالېږي.

دریم آیت هم د دوهم آیت د مضمون تایید کوي؛ یعنې د دغو حیواناتو گټې او له هغه وروسته د هغو حلالول، خپله هم ترې خوړل او محتاجانو ته هم ورکول. (دا چې هغه شعائر الله دي، د دې بیان به وروسته راشي.)

په څلورم آیت کې د هغه غلط تصور رد شوی دی چې له مخې یې داسې گڼل کېده چې د قربانۍ حیثیت گټور نه دی؛ بلکې د خدای د خوشحالولو لپاره دی، او هغه له وینې تویولو سره ترلاسه کېږي؛ نو ځکه باید د قربانۍ حیوانات حلال او پرېښودل شي. د دې پر خلاف دا خبره څرگنده شوې ده چې د دې حیواناتو له حلالولو څخه هدف دا نه دی چې د وینې په تویولو سره خدای خوشحاله شي، بلکې هدف یوازې دا دی چې د هغوی غوښه ستاسو او نورو اړمنو خلکو په کار راشي. د الله په نزد ارزښتمن شی ستاسو تقویٰ ده. د تقویٰ تشریح په راتلونکو الفاظو کې شوې ده. هلته دا څرگنده شوې ده چې ستاسو د ژوند مقصد دا دی چې هغه ضابطهٔ حیات چې تاسو ته یې لارښوونه شوې ده، ټینگه او منظمه کړئ، او په دې ډول په نړۍ کې د قانون خداوندی عظمت او کبریایي ثابته کړئ. د حج اجتماع د دې مقصد د ترلاسه کولو یوه کړۍ ده، او دا حیوانات د دې اجتماع د گډونوالو د خوراک او څښاک وسیله گرځي.

د قرآن له مخې په نړۍ کې یوازې دوې ډلې دي: یوه هغه چې د الهي ضابطې له مخې ژوند تېروي (مسلم) او بله هغه چې له دې پرته نورې د ژوند ضابطې خپل مسلک گرځوي (غیرمسلم). قرآن غواړي چې د دغو دواړو ډلو تر منځ روښانه او بې‌ابهامه امتیازي کرښې جوړې کړي، څو هغوی د ژوند په هره برخه کې په اسانه وپېژندل شي. نو ځکه هر هغه عمل یا شی چې دا ډول پېژندنه پیدا کړي شعائر الله بلل کېږي. شعار

هغه ځانګړې نښې ته ویل کېږي چې په جګړه کې کارول کېږي څو له هغې لارې خپل ملګري او دوستان وپېژندل شي. حج د ټولې نړۍ د مسلمانانو مرکزي اجتماع ده، د زړونو د یووالي او نظري اتحاد عملي څرګندونه ده او د هغو خلکو د پېژندنې مراسم دي چې تر یوه قانون لاندې ژوند تېروي. تر دې لویه د دوستانو او ملګرو اجتماع بل څه کېدای شي؟ له همدې امله د حج اړوند شیان (صفا او مروه او البدن او نور) په ځانګړي ډول د شعائر الله په نوم یاد شوي دي. په سورة المائدة کې دي:

(٥) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا. (٥:٢)

اې ایمان والو! د شعائر الله بې‌حرمتي مه کوئ، او مه د حرمت لرونکې میاشتې، او مه د حرم لپاره د قربانۍ د حیواناتو، او نه د هغو حیواناتو چې په غاړو کې یې پټې اچول شوې وي، او مه د هغو خلکو چې البیت الحرام ته روان وي او د خپل رب فضل او رضامندي غواړي.

ځکه له حج څخه مقصد په نړۍ کې د الهي قوانینو عملي نافذول دي، پایله به یې دا وي چې د انسانانو تر منځ به سم توازن پیدا شي، او په دې ډول به انسانیت پر خپلو پښو د درېدو وړ شي. له همدې امله چې الله تعالی چېرته البیت الحرام د انسانیت د قیام سبب ګرځولی دی، هلته یې د هغه اړوند شیان هم په همدې الفاظو سره یاد کړي دي. فرمایي:

(٦) جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ. (٩٧: ٥)

الله تعالی کعبه البیت الحرام د خلکو د قیام سبب گرځولې ده، او هم د حرمت میاشت، د حرم لپاره د قربانۍ حیوانات او هم هغه حیوانات چې په غاړو کې یې پټۍ اچول شوې وي.

له (۱) تر (٤) آیتونه بیا مخې ته راوړئ. له هغو څخه دا حقیقت روښانه کېږي چې د قرآن له مخې:

(۱) قرباني یوازې د حج په موقع ده.

(۲) د قربانۍ ځای مکه معظمه ده، چېرته چې حج کېږي.

(۳) د قربانۍ مقصد دا دی چې د دغو حیواناتو غوښه وخوړل شي.

(۴) دا گومان کول چې د حیوان په حلالولو سره قرب الٰهي ترلاسه کېږي، غلط دی.

له دې حقایقو څخه دا خبره څرگنده شوه چې:

(الف) له حج پرته په بل هېڅ ډول مناسباتو کې د قربانۍ یادونه نشته.

(ب) له مکې معظمې پرته په بل هېڅ ځای کې قربانۍ نشته.

(ج) هغه حیوان چې غوښه یې د خوړلو په کار نه راځي، هغه ته قرباني نه شي ویل کېدای؛ ځکه چې په هغه کې یوازې وینه توی شوې ده، او وینه الله ته نه رسېږي. نو ځکه داسې کول اسراف دی؛ یعنې په بې‌پایلې او بې‌گټې ډول د یوه حیوان ضایع کول دي.

له همدې امله نو:

(i) د حج په مراسمو کې د حیواناتو حلالول او بیا هغوی په خاورو کې ښخول د قرآني پیغام په بشپړ ډول خلاف دي.

(ii) او دا چې د لوی اختر په مراسمو کې د نړۍ په ښارونو کې قرباني کېږي، د هغو حکم خو پرېږده، بلکې په قرآن کې يې يادونه هم نشته. حتى دا د قرآن د حکم خلاف دی؛ ځکه چې کله قرآن د قربانۍ ځای په صراحت سره ټاکلی دی، نو دا ټاکلی ځای عام گرځول د قرآني مقصد خلاف دی. د بېلگې په توگه: قرآن د لمانځه لپاره د قبلې لوری ټاکلی دی؛ له دې وروسته هر لوري ته مخ کول او لمونځ کول به د قرآني حکم خلاف وي.

اوس نور آيتونه وگورئ. په سورة البقرة کې دي:

(۷) وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ۚ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ.(٢:١٩٦)

او حج او عمره د الله لپاره پوره کړئ. که تاسو (د کوم سبب له امله) ودرول شئ، نو د قربانۍ له حيواناتو څخه چې هر څه ميسر وي (د خانه کعبه لوري ته يې واستوئ).

وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ. (٢:١٩٦)

او خپل سرونه مه خرييئ تر هغه چې قرباني خپل ټاکلي ځای ته ونه رسېږي (او هغه ځای حرم دی).

فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ.

که له تاسو څخه څوک ناروغ وي، يا د سر له اړخه کوم تکليف ولري، نو د هغه لپاره فديه ده: يا روژه، يا صدقه، يا نسك. (قرباني)

فَإِذَا أَمِنتُمْ فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ. (٢:١٩٦)

نو کله چې د امن حالت پیدا شي، بیا هغه څوک چې عمره له حج سره یوځای کړي او له دواړو څخه ګټه واخلي، نو له قربانۍ څخه چې څه میسر وي حلال دې یې کړي.

فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ۗ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ۗ ذَٰلِكَ لِمَن لَّمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ. (۲:۱۹٦)

نو هغه څوک چې د قرباني حیوان ونه مومي، د هغه پر ذمه درې ورځې روژه د حج په ورځو کې او اووه ورځې هغه وخت چې بېرته ستانه شئ؛ دا یې بشپړې لس ورځې. دا حکم د هغه چا لپاره دی چې د هغه اهل و عیال د مسجد حرام اوسېدونکي نه وي.

په دغو آیتونو کې ویل شوي دي چې په حج او عمره[٥] کې په عادي حالاتو کې د قربانۍ حکم نشته. د اړتیا له مخې به د خوراک او څښاک لپاره د حیواناتو حلالول د خپلمنځي مشورې له مخې ترسره کېږي.

خو که له لاندې اسبابو څخه کوم سبب پیدا شي، نو د هدي یا نسك حکم شته (د دې الفاظو معناوې به وروسته بیان شي).

(۱) که کوم کس د حج یا عمرې اراده وکړي خو محصور شي او خانه کعبه ته ونه رسېږي، باید خپل هدي د بل چا له لارې ولېږي. کله چې هدي مکې ته ورسېږي، نو دې سر وخرېیي او له احرام څخه دې ووځي. له دې مخکې دې سر نه خرېیي.

[٥] حج د ټولې نړۍ د مسلمانانو د استازو کلنی کنفرانس دی، او د کال په اوږدو کې چې کله ناکله کوم کنفرانسونه کېږي، هغه عمره ده.

(۲) دوهم سبب دا دی چې د احرام په حالت کې (په داسې حال کې چې سر خرېيل منع وي) د کوم تکليف له امله سر خرېيلو ته مجبور شي، نو د دې بدله دا ده چې روژې ونيسي، يا صدقه ورکړي، يا نسك وکړي.

(۳) درېيم دا چې حج او عمره يوځای وکړي، نو په دې صورت کې دې هدي ورکړي. که دا ورته ميسر نه شي، نو لس ورځې روژې دې ونيسي.

که تاسو غور وکړئ نو دا حقيقت به څرګند شي چې په دې ځايونو کې هم يوازې د قربانۍ حکم نه دی ورکړل شوی. د لومړي سبب لاندې يوازې دومره بيان شوي چې د حج اراده کوونکی که د کوم عذر له امله (د محصور کېدو په صورت کې) څه وکړي. په دې صورت کې دې خپل هدي تر کعبې پورې ولېږي. په دوهم سبب کې د روژو، صدقې يا نسك حکم دی او په درېيم سبب کې د هدي حکم دی، په دې شرط چې ميسر شي؛ که ميسر نه شي نو بيا دې روژې ونيسي.

په دې آيتونو کې د هدي او نسك الفاظ راغلي دي. هدي د هدية جمع ده، چې معنا يې تحفه ده. پخپله په قرآن کې راغلي دي:

بَلْ أَنْتُم بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ. (۲۷:۳٦)

نو لازمه نه ده چې هدي يوازې د قربانۍ حيوانات وي.

فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ. (۲:۱۹٦) دا حقيقت نور هم روښانه کوي، يعنې له تحفو څخه چې هر څه اسانه او ميسر شي، هغه دې کعبې ته ولېږي، څو هلته راټولو شوو خلکو ته ګټه ورسوي.

د عربو په منځ کې تر ټولو غوره تحفې د هغوی حيوانات وو، نو هغوی حيوانات د تحفو په توګه وړاندې کول؛ خو لازمه نه ده چې تحفې يوازې

حیوانات وي. نو د پورته آیتونو مطلب دا شو چې کله د حج اراده کوونکی په لاره کې بند شي، نو خپلې تحفې دې کعبې ته ولېږي. همدارنګه څوک چې له حج او عمرې څخه یوځای ګټه اخلي، که کومه تحفه ورته میسره شي، نو وړاندې دې یې کړي، او که نه شي نو روژې دې ونیسي.

همدارنګه د نسك معنا هم یوازې قرباني نه ده. نسك د سپینو زرو خالصو ټوټو ته هم ویل کېږي. د اخلاص له امله له دې څخه د عامو عبادتونو مفهوم اخیستل کېږي (تفصیل به وروسته راشي). وروسته بیا ذبیحه ته هم نسك ویل کېدل پیل شول.

که له دې خبرې صرف نظر هم وشي، یعنې له هدي او نسك څخه د قرباني حیوانات مراد شي، بیا هم له پورته آیتونو څخه دا خبره څرګنده ده چې د هغو ځای کعبه ده. هغه باید هلته ورسول شي (حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ) (۲:۱۹٦) او همالته به حلالېږي، څو د حج په اجتماع کې ګډونوال له هغو څخه د خوراک او څښاک استفاده وکړي. دا حقیقت په بل ځای کې لا هم روښانه شوی دی. هلته ویل شوي دي چې د احرام په حالت کې ښکار کول جایز نه دي. که څوک په قصد سره کوم حیوان ووژني، نو د هغه په بدل کې دې د هغه په څېر یو حیوان ورکړي چې پرېکړه به یې دوه عادل کسان کوي:

هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ. (۵:۹۵) دا هدیه[٦] باید کعبې ته ورسول شي. له دې څخه هم څرګندیږي چې هدیه باید حتماً تر کعبې ورسول شي.

---

[٦] د (۷) نمبر آیت په ترجمه کې اشرف علي تهانوي د هدي ترجمه «قرباني» کړې ده، خو په همدې ځای کې یې د هدي ترجمه «نیاز» کړې ده. د هغه الفاظ دا دي: «په دې شرط چې دا

له پورته آیتونو څخه بیا دا حقیقت هم روښانه شو چې د قربانۍ ځای کعبه ده. له کعبې پرته بل ځای نشته.

اوس یو بل آیت وګورئ چې له هغه څخه دا حقیقت لا نور هم روښانه کېږي چې د قربانۍ ځای خانه کعبه ده. په ٦ هـ کې رسول الله ﷺ د عمرې ادا کولو په اراده له مدینې څخه د مکې پر لور روان شو، خو د مکې قریشو نبي ﷺ مکې ته له داخلېدو څخه منع کړ. دا د حدیبیې ځای وو، چې هلته هغه مشهوره صلح‌نامه ولیکل شوه چې قرآن هغې ته فتح مبین ویلې ده. په دې اړه په قرآن کریم کې راغلي دي:

(٨) هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَن يَبْلُغَ مَحِلَّهُ. (٤٨:٢٥)

دوی (د مکې قریش) هغه خلک دي چې کفر یې وکړ او تاسو یې له المسجد الحرام څخه منع کړل، او هم یې د قربانۍ حیوانات (هدي) بند کړل څو هغه د ذبحې خپل ځای ته ونه رسېږي.

زموږ تر نظر لاندې پوښتنه دا وه چې آیا قرآن د قربانۍ ځای ټاکلی دی؟ که یې بې‌ټاکنې پرې ایښی دی چې مسلمانان چېرته وغواړي (په خپلو کورونو او کوڅو کې) قرباني وکړي. د قرآن ټول اړوند آیتونه اوس ستاسو مخې ته راغلي دي. تاسو یې یو ځل بیا وګورئ او خپله پرېکړه وکړئ چې په دې باب کې د قرآن حکم معین دی که یې دا خبره بې‌تعینه پرېښېښې ده. تاسو به ووینئ چې:

د نیاز په توګه کعبې ته ورسول شي». له دې څخه هم څرګندېږي چې د هدي معنا یوازې د قربانۍ حیوان نه دی، بلکې هره هغه تحفه هم ده چې د حج په مراسمو کې وړاندې کېږي.

(i) په (۲) نمبر آيت کې د قربانۍ د حيواناتو په اړه په ځرگنده ويل شوي دي چې:

ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ. (۲۲:۳۳)

د هغو د حلالېدو ځای خانه کعبه ده.

(ii) په (۷) نمبر آيت کې (که له هدي څخه د قربانۍ حيوانات مراد هم شي) په ښکاره ويل شوي دي:

حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ. (۲:۱۹۶)

تر هغو چې د قربانۍ حيوانات د ذبحې خپل ځای ته ورسېږي.

(iii) په (۵:۹۵) آيت کې فرمايي:

هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ. (۵:۹۵)

د قربانۍ حيوان بايد کعبې ته ورسول شي.

(iv) په (۸) نمبر آيت کې راغلي دي چې د مکې قريشو د قربانۍ حيوانات بند کړل:

أَن يَبْلُغَ مَحِلَّهُ. تر څو هغه د خپلې ذبحې ځای ته ورسېږي.

(v) په پاته آيتونو کې د قربانۍ يادونه د حج په ضمن کې شوې ده. له دې پرته بل هېڅ ځای نه ده راغلې.

دا حقايق مخې ته کېښېږدئ او بيا فکر وکړئ چې د قرآن کريم له داسې ښکاره تصريحاتو وروسته د دې خبرې په اړه د شک او شبهې کوم ځای پاتېږي چې د قربانۍ ځای کوم دی؟ که قرآن يوازې دومره کړي وای چې د قربانۍ د حيواناتو يادونه يې د حج د مراسمو په ضمن کې کړې وای،

بیا هم د دې حقیقت په پوهېدو کې کومه ستونزه نه وه چې قرباني په مکه کې کېږي. خو قرآن په همدې بسنه نه ده کړې، بلکې بیا-بیا یې په څرګند ډول دا هم ویلي دي چې د قربانۍ ځای کعبه ده.

که له دې وروسته هم څوک په دې باب شک کوي او داسې ګڼي چې نه! قرباني په هره کوڅه او هر ځای کې کېدای شي، نو د داسې شک درملنه له هېچا سره نشته.

مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ. (۷:۱۸٦)

اوس باید دا وکتل شي کوم نباغلي چې د قرآن د دې څرګندو تصریحاتو باوجود قرباني هرې کوڅې او هر ځای ته عاموي، د هغوی دلایل څه دي او د قرآن د پورته ذکر شوو څرګندو حقایقو پر خلاف د هغوی اعتراضونه څه دي.

په دې باب دا مهال زموږ مخې ته د سید ابوالاعلیٰ مودودي هغه مقاله ده چې تېر کال یې د قرآن د پورته یادو شوو تصریحاتو ته «فتنه» ویلي او د هغو رد یې کړی وو. دا مقاله په انجام ورځپاڼه (کراچۍ) د اختر په ځانګړې ګڼه (د ۴ سپتمبر ۱۹۵۰م) کې خپره شوې وه. په دې مقاله کې هغه په ځانګړي ډول دا احتیاط کړی دی چې هغه آیتونه پکې هېڅ یاد نه شي چې په قرآن کریم کې په څرګند ډول د قربانۍ ځای له مکې معظمې سره خاص شوی دی چې موږ پورته نقل کړي دي.

تر دې ځانګړي احتیاط وروسته هغه په خپله مقاله کې لیکي:

«تر ټولو لومړی باید موږ دا وګورو چې د قربانۍ په اړه قرآن مجید څه وايي. آیا قرآن قرباني یوازې د حج او د هغه تر اړوندو چارو پورې

محدودوي، که په نورو حالاتو کې هم د هغې حکم ورکوي؟ په دې باب دوه آيتونه بالکل ثرګند دي چې له حج سره هيڅ تړاو نه لري. لومړی آيت د سورة الانعام په وروستی رکوع کې دی. د هغه ترجمه دا ده:

اې نبي! ووايه: زما لمونځ، زما قرباني، زما ژوند او زما مرګ ټول د الله رب العالمين لپاره دي، چې هيڅ شريک نه لري. ما ته د همدې حکم راکړل شوی دی، او زه تر ټولو لومړی سر ټيټوونکی يم.»

دا آيت په مکه معظمه کې نازل شوی وو، په هغه وخت کې چې نه حج فرض شوی وو او نه د هغه مراسم او مناسک ټاکل شوي وو، او په دې کې داسې کومه اشاره هم نشته چې ترې په دې وپوهېږو چې له دې حکم څخه مراد د حج په مراسمو کې قرباني کول دي.

د نسك لفظ چې په دې آيت کې کارول شوی دی، په قرآن مجيد کې په بل ځای کې د قربانی په معنا هم کارول شوی دی. د سورة البقرې (۱۹٦) آيت وګورئ.

ستاسو له ډلې څخه که څوک د حج په سفر کې ناروغ شي يا د هغه د سر کوم تکليف ولري او هغه سر وخرييي، نو دې د صدقې په توګه روژې ونيسي، يا دې صدقه ورکړي، يا دې قرباني وکړي. (۷ نمبر آيت وګورئ چې پکې د نسك لفظ راغلی دی – طلوع اسلام)

مودودي صاحب چې کوم آيت ترجمه کړی دی، هغه آيت له خپل سياق او سباق سره داسې دی. فرمايي:

(۹) قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ. (٦:١٦١)

ووایه: بېشکه ما تـه زمـا رب نېغـه لاره راښـوولې ده. هماغـه سـم او ټینـګ دین دی، د ابراهیم لاره چې حنیف وو، او هغه هېڅکله له مشرکانو څخـه نه وو.

د حنیفاً (یعنـې یوازې د یوه الله خوا ته کېـدل) تشر‌یح پـه راتلـونکي آیـت کې داسې شوې ده:

(۱۰) قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿﴾ لَا شَرِيكَ لَهُۥ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ. (۱۶۲، ۱۶۳: ۶)

ووایه: بېشکه زما الصلوٰة، زما نسك، زما ژوند او زما مـرګ ټـول د الله لپـاره دي چې د ټولو عالمونو رب دی. هغه هېڅ شریک نه لري. ما ته د همدې حکم شوی دی، او زه له المسلمین څخه لومړنی فرمانبردار یم.

او د دې توحید لا زیاته تشریح داسې شوې ده چې:

(۱۱) قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ. (٦:١٦٤)

ووایه: آیا زه له الله پرته بل رب ولټوم، حـال دا چـې هماغـه د هـر شي رب دی؟

مودودي صاحب وایي چې په دې کې د نسکي لفظ ترجمه «زما قربـاني» ده؛ نو له دې څخه د قربانۍ حکم څرګندیږي. موږ په پورتـه ترجمـه کـې (چې د ابوالکلام آزاد صاحب ترجمه ده) د نسك لفـظ هماغسـې پرېښـی دی. لکه څنګه چـې مخکـې یادونـه شـوې ده، د دې لفـظ لغـوي معنـا د سپینو زرو خالصې شوې ټوټې دي. د همـدې اخـلاص لـه اړخـه عبـادت

کوونکي ته ناسک ویل کېږي، څکه هغه خپل نفس د سپینو زرو د تـوتـې په څېر د ګناهونو له ککړتیا څخه پاکوي.[7]

په قرآن کریم کې د نسك او مناسك الفـاظ د هغـو دوو آیتونـو پرتـه (چـې مودودي صاحب يې ترجمه لیکلې ده) په لاندې ځایونو کې راغلي دي:

(۱۲) په سورة البقرة کې د ابراهیم او اسماعیل دعا:

وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا. (۲:۱۲۸)

(۱۳) په سورة البقرة کې د حج په ضمن کې:

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ. (۲:۲۰۰)

(۱٤-۱۵) په سورة الحج کې:

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا لِّيَذْكُرُوا. (۲۲:۳٤) او (۲۲:٦۷)

وګورئ چې په دغو آیتونو کې د دې الفاظو ترجمه بېلابېلو مترجمینو څـه ډول کړې ده.

د (۱۲) نمبر آیت مناسکنا ترجمه په مختلفو ترجمو کې داسې راغلې ده:

- شاه عبدالقادر: د عبادتونو طریقې.

[7] د نسك معنا د شاړې ځمکې سـمول او هغـه د کرنـې وړ ګرځـول دي. لـه همـدې املـه ارض ناسکه هغې زرغونې ځمکې ته ویل کېږي چې تازه باران پرې شوی وي. الصلوٰة معنا دا ده چې انسان د الله په لار پسې روان وي. مصلي هغه آس ته ویل کېږي چې د آسـونو پـه سـیالۍ کـې دوهم مقام واخـلي، داسـې چـې د هغـه غوږونـه د لـومړي آس د شـا تـر څنـګ روان وي. د دې معناوو په نظر کې نیولو سره د (۱۰) نمبر آیت صحیح قرآني مفهوم څرګنـدېږي، خـو دا ځـای د دې تفصیل لپاره نه دی. دا آیت ډېر مهم دی.

- شاه رفيع الدين: د عبادت طريقې.
- جلالـين: شرائـع عبادتنـا (دا اردو ترجمـه نـه ده، خـو مفهوم روښانه کوي).
- ابوالکلام آزاد: د عبادت رښتينې طريقې.

د (١٣) نمبر آيت مناسککم:

- شاه عبدالقادر: خپل عبادتونه.
- شاه رفيع الدين: عبادتونه.

جلالين: د حج عبادات.

ابوالکلام صاحب آزاد: د حج ټول ارکان.

د (١٤) او (١٥) نمبر آيتونو – منسك:

شاه عبدالقادر: د عبادت طريقه.

شاه رفيع الدين: د عبادت طريقه.

جلالين: شريعت (پـه ٢٢:٣٤ آيـت کـې لـه دې سره د قربـانۍ ځـای هـم راغلی دی).

ابوالکلام صاحب آزاد: د عبادت طريقه.

تر دې وروسته هغه آيت در واخلئ چې مودودي صاحب د دليل پـه توګـه وړاندې کړی دی، يعنـې:

إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي. (٦:١٦٢) — (١٠) نمبر آيت

چې هلته هغه د نسکي ترجمه «زما قرباني» کړې ده. د دې لفظ ترجمه پورته يادو شوو مترجمينو داسې کړې ده:

شاه عبدالقادر: عبادتونه.

شاه رفيع الدين: عبادتونه.

جلالين: د حج عبادات.

ابوالکلام صاحب آزاد: زما حج.

دا د نسك لفظ معناوې دي په هغه آيت کې چې مودودي صاحب د قربانۍ د وجوب لپاره د قرآني نص په توګه وړاندې کړې دی، او ترجمه يې «قرباني» کړې ده. شاه عبدالقادر او شاه رفيع الدين يې معنا «عام عبادات» اخلي، او په تفسير جلالين او ترجمان القرآن د ابوالکلام آزاد کې يې معنا حج يا د حج اړوند مراسم ليکل شوې ده. (او هغه متل چې شوی وايي: اصل هغه دی چې د دښمن په خوله وويل شي). خپله مودودي صاحب هم د نسك ترجمه «قرباني» ليکي، خو تر يوې کرښې وروسته د مناسك معنا «د حج مراسم» بيانوي. د هغه اقتباس چې پورته راوړل شوی دی، يو ځل يې بيا ولولئ. په هغه کې به تاسو دا الفاظ ووينئ. دا آيت په مکه معظمه کې نازل شوی دی، په داسې وخت کې چې نه حج فرض شوی وو او نه يې مراسم او مناسک ټاکل شوي وو. کله چې مودودي صاحب د «حج کے مراسم و مناسک» عبارت ليکلی دی، نو په خپله يې دا خبره څرګنده کړه چې د مناسک معنا عامه قرباني نه ده، بلکې د حج طريقې او مراسم دي. نو که د مناسک معنا د مودودي صاحب په خپلو الفاظو کې د حج عمومي طريقې وي، نو په آيت إِنَّ

صَلَاتِي وَنُسُكِي (٦:١٦٢) کې د نسك معنا د عيدالاضحی قرباني څنګه کېدای شي؟

اوس د مودودي صاحب دوهم دليل وګورئ، چې په هغه کې وايي:

د نسك لفظ چې په دې آيت کې کارول شوی دی، قرآن مجيد کې په بل ځای کې د قربانۍ په معنا هم کارول شوی دی. د البقرې سورت، ۱۹٦ نمبر آيت وګورئ:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ. (٢:١٩٦)

ستاسو له منځه که څوک ناروغ وي يا د سر له اړخه کومه تکليف ولري، او سر وخرېيي، نو فديه يې دا ده چې روژه ونيسي- يا صدقه ورکړي يا نسك وکړي.

لومړی دا وګورئ چې مودودي صاحب د نسك لفظ لپاره د قرآن کريم يوازې هغه آيت راوړی دی چې هغه ګمان کوي له هغه څخه د نسك معنا قرباني اخيستل کېدای شي. نور هغه ځايونه (چې پکې ښکاره ده چې نسك، منسك، مناسك د قربانۍ معنا نه شي کېدای) هغه يې ياد هم نه کړل.

په ۷ نمبر آيت کې موږ دا ليکلي دي چې د نسك معنا لازمي نه ده چې حتماً قرباني وي. نو داسې يو ځای د دليل په توګه وړاندې کول چې څو معناوې ولري، قطعي دليل نه شي کېدای.

خو که په ۷ نمبر آيت کې د نسك معنا قرباني هم واخيستل شي، نو هلته دا خبره هم شته چې دا د حج احکام دي. نو له قربانۍ څخه مراد

هغه قرباني ده چې د حج په موقع په خانه کعبه کې ورکول کېږي. نو که د نسك معنا قرباني واخيستل شي، نو سمه معنا به يې هماغه قرباني وي چې د حج پر مهال ترسره کېږي. ځکه کله چې قرآن خپله يو مفهوم ټاکلی وي، نو بايد هماغه مفهوم واخيستل شي لکه څنګه چې يې قرآن بيانوي. نو ښکاره ده چې:

(۱) إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي (٦:١٦٢) کې د نسکي معنا «زما قرباني» نه ده، نو ځکه دا آيت د قربانۍ د حکم لپاره د قرآني نص په توګه نه شي وړاندې کېدای. او

(۲) که د دې لفظ ترجمه قرباني هم وشي، نو ترې مراد به هغه قرباني وي چې په حج کې ترسره کېږي. ځکه د قرآن هغه آيت (نمبر ۷) چې له هغه څخه د نسك معنا «قرباني» اخيستل شوې ده، هلته د نسك معنا هماغه قرباني ده چې د حج پز مهال کېږي، نه دا چې په هره کوڅه او هر ځای کې قرباني وشي. لکه څنګه چې علامه حميد الدين فراهي ـ چې په دې آيت کې يې د نسکي معنا «زما قرباني» اخيستې ده ـ وايي:

«د ټولو مفسرينو په اتفاق سره په دې آيت کې له نسك څخه مراد د حج او عمرې قرباني ده. له عربي لغت څخه هم د دې تائيد کېږي.»

باقي د مودودي صاحب دا دليل چې وايي: ځکه دا آيت (إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي ... ٦:١٦٢) په مکه کې نازل شوی وو، او هغه وخت حج فرض نه وو، نو له دې څخه مراد د حج قرباني نه شي کېدای.

د دې په اړه لومړی دا خبره د غور وړ ده چې قرآن کريم د نزول په ترتيب نه دی مرتب شوی، نو په يقين سره نه شي ويل کېدای چې کوم آيت کله نازل شوی وو. خپله دا حقيقت چې د قرآن ترتيب د نزول پر بنسټ نه

دی، د دې دلیل دی چې د الله تعالی په نزد د نزول ترتیب کوم ځانګړی اهمیت نه لري.

کېدای شي وویل شي چې د نزول له ترتیب څخه موږ د قرآني تعلیم تدریجي ارتقا معلوملای شو. خو لومړی دا چې لکه مخکې چې لیکل شوي، که دا خبره ډېره مهمه وای، نو الله تعالی به قرآن د نزول په ترتیب همداسې پرېښی وای. د قرآني تعلیم پیغام د زمان او مکان له قیدونو آزاد دی. دا تعلیم د دې لپاره ورکړل شوی چې په هر زمان او هر حالت کې د ژوند لارښوونه وکړي. له همدې امله دا د ترتیب نزول او شان نزول په ځانګړو حالاتو پورې محدود نه شي پاتې کېدای.

په قرآن کې چې څه شته، هغه د هر زمان لپاره د ژوند ضابطه ده. د حالاتو له مخې به یې احکام تطبیقېږي. نو ځکه د نزول ترتیب کوم ځانګړی اهمیت نه لري.

دوهمه دا چې د ترتیب نزول په اړه چې کوم روایتونه نقل شوي دي، هغه له یو بل سره مختلف دي. که تاسو د تفسیر کتابونه وګورئ او د یوې سورې د نزول په اړه تحقیق وکړئ، نو هلته به څو بېلابېل روایتونه ومومئ. کله خو د یوې ټولې سورې په اړه اختلاف وي چې هغه په مکه کې نازله شوې ده که په مدینه کې. کله د یوې سورې د بېلابېلو آیتونو په اړه اختلاف وي. ځینې وخت داسې هم وي چې ځینې آیتونه له هجرت وروسته د مکې شاوخوا نازل شوي وي، خو بیا هم هغه مکي لیکل شوي وي. خپله د سورۀ الأنعام (چې یکې آیت إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي ... (٦:١٦٢) دی) د ځینو آیتونو په اړه هم اختلاف شته چې مکي دي که مدني. نو ځکه یوازې دا ویل چې دا سوره مکي ده او له دې څخه د همدې بحث

نتیجه اخیستل، یو محکم دلیل نه شي کېدای. په هر حال، دا سوره که مکي وي که مدني، هغه کسان چې له دې څخه د قربانۍ معنا اخلي، هغوی (لکه څنګه چې علامه فراهي لیکلي دي) په دې خبره متفق دي چې له نسك څخه مراد هغه قرباني ده چې په حج او عمره کې کېږي.

خو له نورو دلایلو پرته هم د مودودي صاحب دا خبره چې دا سوره مکي ده، خپله زموږ د دعوې تائید کوي. موږ وایو لکه څنګه چې قرآن کریم په ښکاره ډول ویلي دي، د قربانۍ ځای مکه معظمه ده. مودودي صاحب وایي: څکه چې د قربانۍ ذکر په دې سوره کې راغلی چې له هجرت مخکې نازله شوې ده، نو له دې څخه د حج قرباني نه مرادېږي. خو دا ښکاره ده چې له هجرت مخکې رسول الله ﷺ د مکې په زمانه کې هلته موجود وو، نو لازماً به یې قرباني هم په مکه کې کوله. او همدا موږ وایو. پاتې شوه دا خبره چې په هغه وخت کې حج لا فرض شوی نه وو، نو دا د بحث پر مسئله څه اغېز لري؟

دا یو حقیقت دی چې د حج له فرض کېدو مخکې هم رسول الله ﷺ د سنتِ ابراهیمي د پیروۍ له مخې په خپل ډول حج کاوه. (ټولو عربو به حج کاوه، که څه هم د هغه اصلي مقصد ترې هېر شوی وو او د هغه په مناسکو کې مشرکانه رسمونه هم داخل شوي وو). نو کله چې رسول الله ﷺ حج کاوه، نو قرباني به هم د حج د مراسمو پر مهال کېده. مشرکانو به د خپلو بتانو په پښو کې څاروي حلالول، خو رسول الله ﷺ به هغه د الله په نوم حلالول، خپله به یې خوړل او محتاجانو ته به یې هم ورکول.

نو له دې دلیل څخه هم دا خبره څرګندیږي چې قرباني په مکه کې او د حج په مناسبت ترسره کېده. (په دې باب لا یو ټکی پاتې دی چې د وَانْحَرْ (۱۰۸:۲) په اړه به لږ وروسته بیان راشي).

اوس هغه دوهم آیت وګورئ چې مودودي صاحب د خپلې دعوې د دلیل په توګه وړاندې کړی دی. لیکي:

دوهم آیت په سورة الکوثر کې دی چې ژباړه یې دا ده:

پس د خپل رب لپاره لمونځ وکړه او قرباني وکړه.

دا آیت هم مکي دی او پکې همداسې کومه اشاره یا قرینه نشته چې له مخې یې وویل شي چې د قربانۍ دا حکم یوازې حج ته ځانګړی دی. که څه هم دا خبره سمه ده چې اهل لغت د نحر معناوې داسې هم بیان کړې دي لکه: پر سینه لاس تړل، قبلې ته مخ کول، او اول وخت لمونځ ادا کول. خو دا ټولې لیرې معناوې دي. په عامفهمه عربي کې د دې لفظ مفهوم قرباني اخېستل کېږي. (تر دې وروسته مودودي صاحب د احکام القرآن حواله ورکړې ده).

همدا وجه ده چې د قرآن ټولو مترجمینو لکه شاه ولي الله، شاه عبد القادر، شاه رفیع الدین، مولانا محمود الحسن، مولانا اشرف علي، ډپټي نذیر احمد او نورو ټولو په اتفاق سره د دې لفظ ژباړه په قرباني کړې ده.[8]

---

[8](د آیت إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي (۶:۱۶۲) په ژباړه کې شاه عبد القادر، شاه رفیع الدین، اشرف علي تهانوي او نورو د نسك ژباړه عبادات کړې وه. نو دا ژباړه د مودودي صاحب د مقصد خلاف وه،

دا د سورۀ الکوثر آیت دی چې الفاظ یې داسې دي:

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ۝ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ. (۱ ـ ۳: ۱۰۸)

بېشکه موږ تا ته الکوثر درکړی دی. نو د خپل رب لپاره لمونځ وکړه او قرباني وکړه. بېشکه ستا دښمن هماغه بېنسله دی.

«په دې کې د نحر لفظ د غور وړ دی. له دې اړخه چې عموماً ویل کېږي: د روایاتو له لارې د قرآن صحیح مفهوم ټاکل کېږي. که له روایاتو مرسته وانخیستل شي نو د قرآن سم مطلب نه شي معلومېدای. د نحر لفظ په قرآن کې یوازې همدلته راغلی دی. اوس وګورئ چې روایات د دې څه مفهوم ټاکي.»

(۱) حضرت علي رضی الله عنه فرمایلي دي چې له نحر څخه مراد دا دی چې ښی لاس د چپ لاس پر مړوند کېښښودل شي او دواړه لاسونه په لمانځه کې پر سینه ونیول شي.

(۲) له حضرت علي رضی الله عنه څخه بل روایت دا دی چې کله دا سوره نازله شوه نو رسول الله ﷺ له جبریل څخه وپوښتل: دا نحیره څه شی دی چې زما رب یې ما ته حکم راکړی دی؟ جبریل وویل: نحیره نه ده، بلکې حکم دا دی چې تاسو د لمانځه د لومړي تکبیر، د رکوع، له رکوع وروسته، او د سجدو پر مهال خپل لاسونه پورته کوئ. دا زموږ لمونځ دی او د هغو ملایکو لمونځ هم دی چې په اوو اسمانونو کې دي. د هر شي یو نیت وي او د لمانځه نیت دا دی چې د هر تکبیر سره رفع الیدین وشي.

مودودي صاحب هلته د دوی د ژباړو یادونه نه ده کړې. خو دلته چې د دوی ژباړه د هغه له مقصد سره موافق وه، نو د هغو ذکر یې کړی دی.

(۳) د حضرت ابن عباس قول دی چې د دې معنا دا ده: خپله غاړه د قبلې لور ته کړه.

(۴) د امام باقر ارشاد دی چې له دې څخه مراد د لمانځه په پیل کې رفع الیدین کول دي.

(۵) حضرت عطا خراساني وايي چې والنحر څخه مراد دا دی چې کله له رکوع څخه ملا پورته کړې، نو اعتدال کوه او سینه ښکاره کړه، یعنې اطمینان حاصل کړه.

له دې روایتونو پرته نور اقوال هم وګورئ:

(۱) ابن الاعرابي وايي چې د دې مطلب دا دی چې په لمانځه کې د محراب مخې ته نېغ ودرېږه.

(ب) ضحاک وايي چې معنا يې دا ده: تر دعا وروسته دواړه لاسونه د سینې پورته برخې پورې پورته کړه.

(ج) امام راغب په مفردات کې لیکي چې نحر د سینې پورته هغه ځای ته ویل کېږي چې د ګرېوان بند وي. نو په والنحر کې حکم دا دی چې لاسونه د نحر په ځای کې کېښېښودل شي. او دا هم ویل شوي دي چې له دې څخه مراد دا دی چې د شهوت ریښه پرې شي او د نفس کشي هڅوه وشي.

تاسو د نحر د لفظ دا څېړنه ولیده. امام رازي وايي چې له دې څخه مراد د اوښ حلالول دي. نو د دې معنا قرباني شوه:

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ. (۱۰۸:۲)

د خپل رب لپاره لمونځ وکړه او قرباني وکړه.

اوس د دې آیت د نزول د ځای په اړه وګورئ. مودودي صاحب وايـي چـې دا په مکـه کـې نـازل شـوی دی. محمـد علـي صـاحب لاهـوري پـه خپـل تفسير کې ليکي:

د دې سورت د نزول په اړه اختلاف شته. ځينې يې مکـي بـولي او ځينـې يې مدني، او ځينو دا هم ويلي چې دا دوه ځله نـازل شـوی دی: يـو ځـل په مکه او بل ځل په مدينه کې. خـو حقيقـت تـه نـژدې خـبره دا ښـکاري چې دا په مکه معظمه کې نازل شوی دی.[9]

خو علامه فراهي وايي چـې دا د صـلح حديبيـه پـه ورځ نـازل شـوی دی. وايـي:

دا سورت د صلح حديبيه په ورځ نازل شوی چـې د مکـې د فتحـې، حـج، لمونځ، قربانـي، د اسلام غلبه او د امت د کثرت د پيل دروازه ده.

لږ مخته د ټول سورت (سورة الکوثر) د حکمت په اړه داسې ليکي:

په ساده الفاظو کې داسې ويل شوي دي چـې الله تعـالی تـا تـه يـو لـوی امت درکړی دی چې لمونځ کوونکی او د الله په لار کـې لګښـت کـوونکی دی او د بيت الحرام به حج کوي.

يعنې له والنحر څخه مراد د بيت الحرام حج کول دي.

ابن جرير په دې باب ليکلي دي:

له سعيد بن جبير څخـه روايـت دی چـې د فَصَـلِّ لِرَبِّـكَ وَانْحَـرْ (۱۰۸:۲) آيت د حديبيه په ورځ نازل شو. جبريل عليه السـلام راغـی او ويـې ويـل:

---

[9] دا يې نه ده په ګوته کړې چې د هغه د خپل علم ذريعه څه ده؟ تش قياسونه دي!

قرباني وکړه او بېرته وګرځه. نو رسول الله ﷺ پاڅېد او د کوچني اختر یا لوی اختر خطبه یې ورکړه (راوي شک کړی دی). بیا یې دوه رکعته لمونځ ادا کړ او قرباني یې وکړه. په همدې وخت کې حضرت جبریل د فَصَلِّ لِرَبِّكَ (۱۰۸:۲) پیغام راوړ.

یعنې کله چې د مکې کفارو د رسول الله ﷺ کاروان د حدیبیه په ځای کې ودراوه او د قربانۍ حیوانات یې هم مکې ته له رسېدو منع کړل (لکه څنګه چې په سورة الفتح کې ذکر شوي)، نو دا پوښتنه پیدا شوه چې د قربانۍ له حیواناتو سره دې څه وشي؟ په هغه وخت کې جبریل راغی او ویې ویل: همدلته یې قرباني کړئ او دوه رکعته لمونځ وکړئ.

د والنحر معناوې مو ولیدې او د نزول د ځای په اړه بیانونه هم. لږ فکر وکړئ: ایا له دې څخه داسې نتیجه ایستل کېدای شي چې د والنحر معنا دې دا وي چې د نړۍ په هره کوڅه او هر ځای کې د قربانۍ حیوانات حلال شي؟ که دا سورت (سورة الکوثر) په مکه کې نازل شوی وي، نو ګمان دا دی چې دا نر هجرت مخکې له هغو سورتونو څخه دی چې د هجرت وخت ته نژدې نازل شوی دی، ځکه د اوسني ترتیب له مخې دا د هغو سورتونو ترمنځ ایښودل شوی دی چې د هجرت له پېښې سره تړاو لري. دا هغه وخت وو چې پر مسلمانانو سختۍ او مصیبتونه راتول شوي وو. ظاهراً هر لوري ته مایوسي ښکارېده. داسې وخت راغلی وو چې هغوی باید خپل کورونه هم پرېښې وای. د راتلونکي په اړه هم د امید کومه رڼا نه ښکارېده.

په دغو ناهیلی کوونکو حالاتو کې د إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ (بېشکه مونږ تا ته ډېر زیات انعامونه درکړي دي) دا زېری ډېر ژوند بخښونکی او د مخالفینو لپاره حیرانوونکی وو. د دې لپاره داسې وفرمایل شول چې د دغو نعمتونو کثرت به د هغه نظام د جوړېدو او نافذېدو نتیجه وي چې پیل یې له الصلوٰة څخه کېږي او پای یې د امت په لوی اجتماع کې دی:

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ.

که د نحر معنا قرباني واخیستل شي، نو دا د اوښ قرباني ته ځانګړې ده. د اوښ د حلالولو په حکم کې یوې بلې مهمې نکتې ته هم اشاره شوې ده. په مدینه کې هغه مهال د یهودیانو نفوذ وو. کېدای شي د چا په ذهن کې دا فکر پیدا شي چې دا کمزوری او بې وسه د مسلمانانو کاروان به تر هجرت وروسته د مدینې له یهودیانو سره مفاهِمت (compromise) وکړي او د قریشو مقابله به د هغوی په مرسته وکړي.

[10] د وانحر په لفظ سره دا شک هم له منځه یووړل شو. د یهودیانو په دین کې اوښ حرام وو. مسلمانانو ته د اوښ د حلالولو حکم وشو، یعنې د یهودیانو د طریقې خلاف. داسې یې وګڼئ لکه نن چې د هند کمزورو مسلمانانو ته ناڅاپه کومه غیبي اشاره وشي او ورته وویل شي: پاڅئ او غوا حلاله کړئ.

او که دا سورت د صلح حدیبیه په وخت کې نازل شوی وي، نو هغه وخت هم حالات ډېر سخت وو. په ظاهر کې هغه سوله د شکست په معنا ښکارېده. خو قرآن په همدې وخت کې د کوثر د ورکړې زېری وشو او د

---

[10] د تفصیل لپاره «معراج انسانیت» د (هجرت) عنوان وګوره.

والنحر[11] له لاري يې وښودله چې که نن دوی تاسې مکې ته له رسېدو منع کړي دي او ستاسې قرباني يې هم هلته له رسېدو منع کړې دي، نو دا کومه غمیزه نه ده؛ ډېر ژر به هلته ورسېږئ او قرباني به وکړئ.

له دغو ځرګندو بيانونو وروسته تاسو فکر وکړئ چې په «فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ» کې له وانحر څخه څنګه دا ثابتېږي چې د اختر په ورځ په هره کوڅه او هر ځای کې قرباني واجبه ده؟

خو که تاسو ټينګار کوئ چې له وانحر څخه مراد په هر ځای کې قرباني کول دي، نو بيا پر لاندې ټکو هم فکر وکړئ. په فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ کې فَصَلِّ (لمونځ وکړه) د امر صيغه ده، چې معنا يې دا ده لمونځ فرض دی. همدارنګه وانحر هم د امر صيغه ده، نو بايد نحر هم فرض شي. يعنې چې کوم حيثيت د لمانځه دی هماغه حيثيت به د قربانۍ وي. دواړه به په يوه درجه فرض وي، ځکه حکم يې يو ډول دی. د فصل (لمونځ) د فرض کېدو په اړه خو ځوک اختلاف نه لري. خو وګورئ چې د وانحر (قربانۍ) په اړه څه عقيده ده.

د مودودي صاحب په خپلو الفاظو کې يې وګورئ. هغه ليکي:

د قرآن او حديث د دغو دلايلو پر بنسټ د امت فقهاوو د لوی اختر د قربانۍ په اړه په اتفاق دا رأيه ورکړې ده چې دا يو مشروع عمل دی او د

[11] د نحر له معناوو څخه يوه دا هم ده چې پر يو کار بشپړ تسلط پيدا کړل شي. نحر الأمور معنا: هغه پر چارو بشپړ control ترلاسه کړ. «نحر العلم نحراً» معنا: هغه په علم کې Master شو. نو د ډېرو نعمتونو د ترلاسه کولو لار دا ده چې نظام الصلوٰة قائم شي او په دې توګه پر ټولو چارو بشپړه غلبه او تسلط ترلاسه شي. د دې پايله به دا وي چې ټول مخالف قوتونه به له رينښې وباسي او د هغوی بنسټ به پرې شي: إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ.

اسلام له سنتو څخه دی. اختلاف یوازې په دې کې دی چې دا واجب ده، که نه. خو دا چې مشروع او سنت ده، په دې کې اتفاق شته. علامه ابن حجر عسقلاني په فتح الباري کې د فقهاوو مذاهب داسې لنډ کړي دي:

په دې کې هېڅ اختلاف نشته چې د لوی اختر قرباني د دین له شعائرو څخه ده. د شافعیانو او د جمهورو په نزد دا سنت مؤکده ده د کفایت په ډول. او په شافعیانو کې بله رأیه دا ده چې پر مقیم او توانمند انسان واجب ده. د امام مالک رأیه هم د یوې روایت له مخې همدا ده، خو هغه د مقیم شرط نه دی ایښی. د اوزاعي او ربیعه رأیه هم همداسې ده. د حنفیانو له ډلې څخه ابو یوسف او د مالکیانو له ډلې څخه اشهب د جمهور له رأیې سره موافق دي. امام احمد بن حنبل وایي چې که څوک د توان سره-سره قرباني ونه کړي نو دا مکروه ده. او د هغه بل قول دا دی چې قرباني داسې سنت ده چې پرېښودل یې مناسب نه دي.

تاسو ولیدل چې د اختر قرباني د هېچا په نزد فرض نه ده. تر ټولو زیات چې څه ویل شوي هغه دا دي چې سنت ده، او هغه هم داسې چې د امام احمد په نزد که د توان سره-سره قرباني ونه شي نو دا مکروه ګڼل کېږي.

تاسو لږ فکر وکړئ: په قرآن کې د «فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ» حکم یو ځای راغلی دی. د صل (لمونځ وکړه) په اړه د هر چا اتفاق دی چې دا فرض عین دی، خو د همدې حکم د دوهمې برخې په اړه دا حالت دی چې هېڅوک یې فرض نه بولي. د الصلوٰة پرېښودونکی د اسلام له دایرې څخه خارج ګڼل کېږي، خو څوک چې د توان سره-سره قرباني ونه کړي

نو یوازې د مکروه فعل مرتکب بلل کېږي او بس! له دې څخه تاسو اندازه کولای شئ چې له وانحر څخه د اختر قرباني اخیستل څنګه قرآني مفهوم بلل کېدای شي.

بیا یو ګام نور هم مخکې ولاړ شئ. که له وانحر څخه مراد قرباني وي، نو نحر یوازې د اوښ قرباني ته ځانګړی دی. د غوا، پسونو او وزو قرباني پکې هېڅ نه شاملیږي.

یو بل ګام نور هم. قرآن وایي:

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ.

د صل معنا شوه: لمونځ وکړه، او د هغوی په نزد د وانحر معنا شوه: قرباني وکړه. اوس ښکاره ده چې د صل د حکم ادا کول به هماغسې وي او له هماغو شرطونو سره به وي چې قرآن په نورو ځایونو کې بیان کړي دي. مثلاً قرآن حکم کړی چې د الصلوٰة لپاره باید د قبلې پر لوري مخ وګرځول شي. نو کله چې صل ویل کېږي، نو دا ټول شرطونه ورسره لازم وي. لکه څنګه چې دا د صل لپاره ضروري دي، همدارنګه باید د وانحر لپاره هم ضروري وي.

د صل لپاره قرآن سمت قبله ټاکلې ده، او همدارنګه د نحر لپاره هم قرآن د کعبې ځای ټاکلی دی. نو لکه څنګه چې د صل (لمونځ) لپاره د قبلې لوری ضروري دی، همدارنګه د نحر (قرباني) لپاره د کعبې ځای ضروري دی. نه د قبلې له لوري پرته (هرې خوا ته مخ اړولو سره) لمونځ کېدای شي، او نه د کعبې له ځای پرته (په هر ځای کې) قرباني.

د صل (الصلوٰة) په اړه د قرآن ټول حدود او قیود لازم ګڼل، خو د وانحر (قربانۍ) په اړه د قرآن ټاکلی شرط په بشپړه توګه پرېښودل او د نړۍ هره کوڅه د قربانۍ ځای ګڼل، ایا دا د دې آیت مصداق نه دی؟

أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ. (۲:۸۵)

ایا د کتاب پر یوه برخه ایمان راوړئ او له بلې برخې انکار کوئ؟

تاسو به یقیناً حیران شئ چې کله د قربانۍ په اړه په قرآن کې داسې څرګند بیانونه شته، نو بیا کومه وجه ده چې دا ټول خلک ټینګار کوي چې د قربانۍ ځای ځانګړی نه دی، بلکې په هره کوڅه کې دا کار شونی دی. د دې وجه هماغه ده چې د دین نورې برخې یې هم د قرآن خلاف روانې کړې دي، یعنې روایات! ځینې داسې احادیث شته چې پکې ذکر شوی دی چې نبي اکرم ﷺ د لوی اختر په ورځ پخپله قرباني کړې ده. ځکه زموږ په منځ کې د دین بنسټ قرآن نه، بلکې احادیث ګڼل کېږي، او احادیث کولای شي د قرآن ناسخ هم شي او پر هغه قاضي هم شي، نو ځکه په کومه مسئله کې چې د قرآن او احادیثو ترمنځ اختلاف وي، د دغو خلکو عمل به د حدیث له مخې وي، نه د قرآن.

په قرآن کې تصریح شته چې قرباني د حج پر مهال په کعبه کې کېده، خو دا چې په څو روایتونو کې راغلي دي چې رسول الله ﷺ د لوی اختر په ورځ قرباني کوله، ځکه نو قرآن چې څه وایي، هغه دې وایي؛ عمل به د حدیث له مخې کېږي!

خو لکه څنګه چې عموماً روایات همداسې وي، په دې باب هم دواړه ډوله روایتونه موجود دي: داسې هم شته چې دا ترې څرګندېږي چې رسول الله ﷺ د لوی اختر په ورځ قرباني کړې ده، او داسې هم شته چې

ترې څرګندېږي چې رسول الله ﷺ یا خو پخپله په مکه کې قربـاني کـړې ده یا یې خپل د قربانۍ حیوانات مکې معظمې ته لېږلي دي.

د روایت پرستو خلکو حالت دا دی چې هغه احادیث ډېـر پـه زور وړانـدې کوي چې پکې د اختر د قربانۍ ذکر وي، خـو د بـل ډول احـادیثو یادونـه آن کوي هم نه. سربېره پر دې، په دین کې د حدیثو لـه حجـت منلـو یـوه بله لویه ګټه دا هم کېږي، چې له متناقضو احادیثو څخه دې کوم حدیث د مطلب مطابق وي، هغه معتبره وګرځوه، او کوم چې ستا خلاف وي هغه ضعیفه وبوله.

مودودي صاحب په دې باب د ځان لپاره لا اسانتیاوې هم پیدا کړې دي، ځکه د هغه فیصله دا ده چې د حدیث د مستند یا ضعیف کېـدو معیـار د هغـه کـس فیصـله ده چـې د رسـول الله ﷺ د مـزاج پېژنـدونکی[12] وي. د همدې مسلک پر بنسټ مودودي صاحب پخپل یـاد شـوي مضـمون کـې لیکلي دي چې:

په دې باب چې کوم مسـتند روایتونـه شـته، لـه هغـو څخـه څـو دا دي... (وروسته یې ځینې روایتونه ذکر کړي دي.)

خو چېرته چې دا ډول احادیث شته، په هماغو کتابونو کـې نـور احادیـث هم شته، له کومو چـې پـه څرګنـد ډول معلـومېږي چـې رسـول الله ﷺ د قربانۍ حیوانات مکې ته لېږل. لکه:

---

[12] وګورئ: د «مثله معه» تر عنوان لاندې هغه مضـمون چـې پـه طلـوع اسـلام کـې خپـور شـوی دی.

(١) بخاري، مسلم، ابو داود، ترمذي، مالک او نسائي ټول د دې حدیث روایت کوونکي دي چې پکې حضرت عایشهؓ وایي:

رسول الله ﷺ به دا عادت درلود چې له مدینې څخه به یې هدي مکې ته لیږله، نو ما به د هغې هدیې لپاره د غاړگۍ (قلاده) جوړوله.

(٢) د حضرت ابن عباسؓ روایت دی چې رسول الله ﷺ د حدیبیې په کال ډېر اوښان د هدي په توگه مکې ته ولېږل. په هغو کې یو داسې اوښ هم وو چې د سپینو زرو پېزوان/پېتۍ یې درلوده.

(٣) د حضرت نافع روایت دی چې حضرت ابن عمرؓ بـه د خپلـې قربانـۍ حیواناتو ته د قباطي، انماط او حلل ټوکرونو پوښـونه ور اغوسـتل، بیـا بـه یې د کعبې پر لور لېږل[١٣].

(٤) په زادالمعاد کې علامه ابن قیم لـیکلي دي چـې حج پـه ٩ هـ کـال فرض شو. په هماغه کال چې رسول الله ﷺ له غزوه تبوک څخـه راسـتون شو، نو حضرت ابـوبکرؓ یـې لـه شـاوخوا ٣٠٠ مسـلمانانو سره د حـج لپـاره ولېږی، او د خپلې قربانۍ ٢٠ اوښان یې هم ورسره کړل، چـې د هغـو پـه غاړو کې یې پخپلو لاسونو قلادې اچولې وې. بل کال (١٠ هـ) کې رسول الله ﷺ پخپله حج وکړ او په مکه کې یې ١٠٠ حیوانات قرباني کړل. لنډه دا چې د حج تر فرض کېدو وروسته ٢ کاله ژوندی پـاتې شـو، او پـه دواړو کلونو کې د هغه له لوري قرباني په مکه کې وشوه.

[١٣] دا وخت له مـا سره تخلـیص نـه شـته، د دې حوالـو لـه املـه زه د ښـاغلي عـرشي صـاحب د مضمون منندوی یم.

روایت پرست خلک دا خبره ډېره کوي چې د یو روایت د صحت او سقم د معلومولو معیار دا دی چې هغه د قرآن خلاف نه وي. ډېر ښه! قرآن د قرباني لپاره د کعبې ځای ټاکلی دی. روایتونه هم دواړه ډول موجود دي: هغه هم چې ترې معلومېږي چې رسول الله ﷺ یا خو پخپله په کعبه کې قرباني کړې یا یې خپل د قربانۍ حیوانات مکې ته لېږلي دي؛ او هغه هم چې د قرآن خلاف دا وایي چې رسول الله ﷺ د اختر په موقع بل ځای هم قرباني کړې ده.

موږ دا وایو چې کوم احادیث د قرآن مطابق دي، هماغه صحیح دي؛ خو دا مولوي صاحبان بیا پر دې ټینگار کوي چې نه، بلکې کوم احادیث چې د قرآن خلاف دي هماغه صحیح دي، او د هماغو پر بنسټ دوی قرباني د هر کلي او کوڅې لپاره واجب گرځوي. دا دی د دغو حضراتو مذهب!

ناطقه سر بگریباں کہ اسے کیا کہئے

ښه! دا به هم ومنو چې رسول الله ﷺ له مکې پرته په بل ځای کې هم قرباني کړې ده. خو د قرآن د ټاکلي ځای په رڼا کې موږ وایو چې رسول الله ﷺ به دا کار په هغه وخت کې کړی وي چې کله قرآن لا د قربانۍ ځای نه وو ټاکلی. د قرآن د حکم تر راتگ وروسته به داسې کار هېڅکله نه وي شوی، ځکه رسول الله ﷺ د قرآن بشپړ پیروي کوونکی وو. نو د قرآن تر ټاکنې وروسته د رسول الله ﷺ هغه عمل چې تر قرآني حکم مخ کې شوی وي، دلیل نه شي کېدای.

خو لږ فکر وکړئ چې د قربانۍ په اړه تاسو همدا کار کوئ! کله چې قرآن د قربانۍ ځای ټاکلی دی، نو تر دې وروسته د رسول الله ﷺ هغه عمل چې ښايي (تر دې حکم مخکې وي) په نورو ځايونو کې قرباني شوې وي، هغه د رسول سنت نه شي ګرځېدای.

که تاسو تر دې وروسته هم ټينګار کوئ چې رسول الله ﷺ د قرآني ټاکنې وروسته هم په بل ځای کې قرباني کړې ده، نو بخښنه غواړو! موږ د رسول الله ﷺ په اړه د داسې ګمان جرأت هيڅکله نه شو کولای. موږ دا د رسول الله ﷺ پر ضد يوه ستره افترا بولو.

که داسې روايت وي چې د رسول الله ﷺ کوم عمل د قرآن د څرګندو تصريحاتو خلاف وښيي، نو زموږ په نزد هغه بې له شکه جوړ شوی (وضعي) او ستر بهتان دی.

قرباني عموماً "سنت ابراهيمي" بلل کېږي. په قرآن کې د دې خبرې هم کوم ذکر نشته. په قرآن کې يوازې دومره راغلي دي چې حضرت ابراهيم په خوب کې وليدل چې خپل زوی ذبح کوي. هغه دا خوب حقيقي وګاڼه او حضرت اسماعيل د قربانۍ لپاره تيار شو. کله چې يې هغه پرې ايستی، نو الله تعالی ږغ وکړ:

يَا إِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا.

اې ابراهيمه! تا خپل خوب رښتيا ثابت کړ.

په قرآن کې هېڅ ځای دا نه دي ويل شوي چې د حضرت اسماعيل پر ځای له جنت څخه يو مړ راوستل شو او حضرت ابراهيم هغه قرباني کړ.

دا بیان د تورات دی، نه د قرآن. نو د پسونو قرباني سنت ابراهیمي هم نه دہ.

که څوک غواړي چې سنت ابراهیمي عملي کړي، نو باید خپل زوی د ذبح لپاره پرېباسي. وروسته که د خدای له لوري ږغ ورته راشي چې زوی پرېږده، نو پرې دې ږدي، او که داسې ږغ رانشي، نو هغه دې ذبح کړي!

د زوی پر ځای اوزګوري یا مرږ ذبح کول او هغه سنت ابراهیمي بلل، دا تلاعب بالدین دی.

ځینې خلک وايي چې په قرآن کې راغلي دي چې الله تعالی حضرت اسماعیل د "ذبح عظیم" په فدیه کې خلاص کړ، او دا ذبح عظیم همدا د اوزګړو او مړانو قربانۍ دي چې هر کال کېږي. دا عقیده هم له ځانه جوړې شوې ده.

لومړی د دې منطق په اړه فکر وکړئ: الله تعالی فرمايي چې موږ حضرت اسماعیل د چړې له ذبح کېدو څخه وژغوری او د ذبح عظیم (ډېرې سترې قربانۍ) لپاره مو ځانګړی کړ. خو زموږ په منځ کې له دې څخه دا مفهوم اخیستل کېږي چې د حضرت اسماعیل د قربانۍ په مقابل کې د مړانو او اوزګړو قرباني "ذبح عظیم" ده.

فکر وکړئ چې په دې سره څومره لوړ حقیقت څومره ټیټې سطحې ته راوستل کېږي. حضرت اسماعیل د پلار لومړنی زوی وو، او د مشرتابه د مقام له مخې د شام د شنو او حاصلخېزو درو د واکمن کېدو وړ وو. حضرت ابراهیم غوښتل چې د خپل تصور له مخې هغه د خدای په لار کې قربان کړي.

هغه (حضرت ابراهیم) خپل زوی ذبح کولو ته چمتو کړی وو. چړه تر ستوني پورې رسېدلې وه. یوازې د یوې شېبې خبره پاته وه چې دا قرباني پای ته ورسېږي. الله تعالی هغه له چړې څخه وژغوری او حکم یې ورکړ چې د مکې په هغه بې بوټو او وچه دره کې زموږ کور جوړ کړئ او حضرت اسماعیل د دې کور د ساتنې لپاره وقف کړئ.

تاسو لږ غور وکړئ: د شام د سرسبزو او ښایسته سیمو پر ځای د عربو د صحرا استوګنځای، او د سردارۍ او واکمنۍ د مقام پر ځای د عبادت‌ځای سرپرستي! دا هغه لویه قرباني وه چې د هغې لپاره حضرت اسماعیل وژغورل شو. دا هغه قرباني وه چې په یوه شېبه کې نه ختمېده، بلکې ټول عمر ورسره مل وه. دا د هرې ساه قرباني وه، له هرې شېبې سره قرباني وه، پرله‌پسې او دوامداره قرباني وه، د ټول عمر قرباني وه، بلکې داسې ووایئ چې د نسلونو قرباني وه.

د حضرت اسحاق په اولاد کې سلیماني برم او د داودي دولت عظمت راغی، او د حضرت اسماعیل د اولاد په برخه کې د عرب د صحرا د عبادت‌ځای (کعبې) ساتنه پاته شوه. اوس فکر وکړئ: کومه قرباني لویه وه؟ دا چې په یوه شېبه کې د ژوند رګ پرې شي، که دا چې ټول عمر د داسې مسؤلیت بار پر اوږو واخیستل شي؟

همدا هغه عظیمه قرباني وه چې اثرات یې د پېړیو لپاره د کعبې د تولیت په بڼه نسل پر نسل انتقالېدل، تر دې چې کله د اسرائیلي څانګې تازګي کمه شوه، نو د اسماعیلي څانګه داسې وغوړېده او مېوه یې ورکړه چې د هغې په تازګۍ او ښایست کې به تر قیامته هېڅ بدلون رانشي.

همدا د هغه ذبح عظیم پایله وه چې الله تعالی حضرت اسماعیل د هغه لپاره ځانګړی کړی وو. اوس تر دې حقیقت وروسته فکر وکړئ چې ذبح عظیم د پسونو او وزو قرباني ګڼل، د قرآني عظمتونو تر کومې کچې راکمول دي.

اوس په پای کې وګورئ د مودودي صاحب هغه دلیل چې عموماً هغه وخت وړاندې کېږي کله چې بل دلیل پاته نه شي. دا هماغه دلیل دی چې قرآن کریم د هر نبي د واقعاتو په اړه یاد کړی دی: کله چې د الله رسول خلکو ته د الله د وحې بلنه ورکوله، نو ځواب به دا ورکول کېدی:

إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ. (۴۳:۲۲)

یعنې: موږ خپل پلرونه په یوه طریقه موندلي دي، او موږ به هم د هغوی په نقش قدم روان یو.

د قوم اشرافو او مخورو خلکو به دا خبره عوامو ته راواچوله او بیا به عام خلک د حق او صداقت په مدعیانو پسې ولګېدل. د پخوانیو انبیاء کرامو له وحې سره هم همداسې کېدل او همدا کار اوس د نبي اکرم ﷺ له تعلیم سره کېږي. له همدې امله مودودي صاحب په دې باب لیکي:

د دې خبرې تر ټولو لوی ثبوت چې دا عمل سنت او مشروع دی دا دی چې د نبي الله ﷺ له زمانې څخه تر نن پورې د مسلمانانو نسل پر دې عمل دوام کړی دی. دا کار یوازې دوه، څلور، پنځه یا لسو کسانو نه دی کړی، بلکې د هر نسل په میلیونونو او کروړونو مسلمانانو دا طریقه اختیار کړې ده او وروسته راتلونکو نسلونو ته یې هم همداسې انتقال کړې ده.

لــه دې وروســته مــودودي صــاحب هغــه طريقــه كــاروي چــې د عوامــو احساسات پرې راوپارول شي. وايي:

كـه د اسـلامي تـاريخ پـه كـوم پـړاو كـې چـا دا عمـل ايجـاد كـړى واى او غوښتل يې چې په دين كې يې داخل كړي، نو څنګه ممكنه وه چې ټول عام مسلمانان به په اتفاق سره دا ومني او هيڅ څوک بـه د هغـې پـر ضـد څه ونه وايي؟

ايـا دا ټـول امـت منافقـان وو چـې د قربـاني د مشرـوعيت لپـاره بـه يـې حديثونه جوړ كړي وي، يو نوى عمل به يې ايجاد كـړى وي او بيـا بـه يـې هغه د رسول الله ﷺ لوري ته منسوب كـړى وي، او ټـول امـت بـه سـترګې پټې كړي او هغه به يې قبول كړى وي؟

كه دا ومنل شي چې زموږ پخـواني نسـلونه داسـې منافقـان وو، نـو بيـا دا خبره يوازې د قربانۍ تر مسئلې پورې څنګه محـدوده پاتـه كېـداى شي؟ بيا خو به لمونځ، روژه، حج، زكات بلكې خپله رسالت محمدي ﷺ او قرآن هم ټول د شک او شبهې وړ وګرځي.

تر دې وروسته ليكي:

افسوس دى چې په اوسنۍ زمانه كې ځينې خلـک نـه د الله وېـره لـري او نه د خلكو شرم. څوک چې له علم او پوهې پرتـه هـره دينـي مسـئله چـې وغواړي بې تكلفه يې سكښي. بيـا يـې پـروا نـه وي چـې د دې ګـوزار سره يوازې هماغه يـوه مسـئله پـرې كېـږي كـه ورسره د ديـن ريښـې هـم پـرې كېږي.

دا يې نو هغه وروستی محکم دليل چې سيد ابوالاعلی مودودي صاحب د قربانۍ د ثبوت لپاره وړاندې کړی دی.

د دې دليل تر ټولو ښه ځواب هماغه دی چې خپله الله تعالی ورکړی دی، کله چې يې وفرمايل:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ. (۳۱:۲۱)

ژباړه: او کله چې هغوی ته وويل شي چې د هغه څه پيروي وکړئ چې الله نازل کړي دي، هغوی وايي: نه! موږ خو د هماغه لارې پيروي کوو چې خپل پلرونه مو پرې موندلي دي؛ که څه هم شيطان هغوی د سوځېدونکي اور عذاب ته رابولي.

يا د مودودي صاحب په خپلو الفاظو کې:

«کوم شی چې د قرآن د الفاظو يا د هغه د روح (spirit) خلاف وي، موږ به يې يقيناً رد کړو.» (تفهيمات، برخه اول، ص ۳۲۹)

مودودي صاحب د خلکو د احساساتو د راپارولو لپاره وايي:

«ايا دا ممکنه ده چې ټول امت منافقان وو، چې د قربانۍ د مشروعيت په اړه حديثونه جوړ کړل شي او يو نوی عمل ايجاد کړل شي او هغه د رسول الله ﷺ لوري ته منسوب کړل شي، او ټول امت به سترګې پټې کړي او هغه به ومني؟».

يعنې د مودودي صاحب په نظر دا ناشونې ده چې د رسول الله ﷺ له زمانې وروسته داسې کوم شی دين ته داخل شوی وي چې د الله او

رسول د حکم خلاف وي، او بیا هغه په امت کې دومره عام شي چې ټول مسلمانان پر هماغه لار روان شي.

دا دلیل (په ظاهره) ډېر قوي ښکاري، خو د دې ځواب له موږه نه، بلکې خپله د مودودي صاحب له خولې واورئ.

مودودي صاحب څه موده وړاندې د الفرقان (بریلي) مجلې ته په شاه ولی الله نمبر کې د «منصب تجدید کی حقیقت» تر عنوان لاندې یو مضمون لیکلی وو. په هغه کې یې لومړی دا بیان کړي وو چې اصلي اسلام څه وو او رسول الله ﷺ هغه څنګه منظم او قائم کړ.

وروسته یې لیکلي وو چې پر همدغه اصلي اسلام څه تېر شول او څنګه تېر شول.

اوس واورئ چې په دې اړه هغه څه وایي:

(اقتباس اوږد دی، خو راوړل یې اړین وو.) نوموړي لیکلي دي:

خاتم النبیین سیدنا محمد ﷺ دا ټول کار د ۲۳ کلونو په موده کې بشپړ کړ. تر هغه وروسته ابوبکر صدیق او عمر فاروق داسې دوه بشپړ رهبران اسلام ته ورپه برخه شول چې هغوی له همدې جامعیت سره د رسول الله ﷺ کار ته دوام ورکړ. وروسته د مشرتابه واګې حضرت عثمان ته وسپارل شوې، او د څو پیلني کلونه هماغه نظام او بڼه پر ځای پاته وه چې نبي ﷺ جوړه کړې وه.

د جاهلیت یرغل

له یوې خوا د اسلامي حکومت د چټک پراخېدو له امله کـار ورځ تـر بلـې سختېدی، او له بلې خوا حضرت عثمان چې د دې ستر کار بـار وربانـدې ایښودل شوی وو، هغه ټولې ځانګړتیاوې نه لرلې چې دوه ستر مخکینـي رهبران ورڅخه برخمن وو. له همدې امله جاهلیت ته موقع په لاس ورغله چې د اسلامي ټولنیز نظام ته ننوځي.

حضرت عثمان هڅـه وکـړه چـې پخپـل سر ورکولـو سره د دې خطـر مخـه ونیسي، خو دا بهیر ونه درېد. تر هغوی وروسته حضرت عـلي راپاڅېـد او هڅه یې وکړه چې د اسـلام سـیاسي اقتـدار د جاهلیـت لـه تسـلط څخـه وژغوري، خو د هغه د ژوند قربـاني هـم د دې معکـوس انقـلاب مخـه ونـه نیوله.

بالاخره د خلافت علیٰ منهاج النبوة دوره پای ته ورسېده او د هغه پر ځای ملوکیت (پاچاهي) راغله. په دې توګه د حکومـت بنسـټ بیـا د اسـلام پـر ځای د جاهلیت پر اساس ودرېد.

کله چې جاهلیت پر حکومت قبضه وکړه، نو د سرطان د ناروغۍ په شـان یې په ټولنیز ژونـد کـې خپلـې ریښـې ورو-ورو وځغلـولې؛ ځکـه د اقتـدار کیلي اوس د اسلام پر ځای د هغه په لاس کې وه. اسلام چې د حکومـت

له ځواک څخه بې برخې شوی وو، نور نه شوای کولای چې د هغه د نفوذ او اغېز مخه ونیسي.

تر ټولو لویه ستونزه دا وه چې جاهلیت په ښکاره ډول نه وو راڅرګند شوی، بلکې د مسلمانۍ په بڼه راغلی وو. که ښکاره دهریان، مشرکان او کفار مخ ته راغلي وای، نو مقابله به ښایي اسانه وه. خو دلته حال دا وو چې مخ ته د توحید اقرار، د رسالت اقرار، د صوم او صلوٰة عمل، او د قرآن او حدیث څخه استدلال موجود وو، او د دې تر شا جاهلیت خپل کار کاوه.

کله چې په یوه وجود کې اسلام او جاهلیت سره یو ځای شي، نو داسې سخته پېچلتیا پیدا کېږي چې له هغې سره مقابله کول د ښکاره جاهلیت په پرتله زرګونه ځله ډېر ګران وي. ځکه که له ښکاره جاهلیت سره جګړه وشي، نو په میلیونونو مجاهدین به د سرونو په ورکړه درسره ودرېږي، او هېڅ مسلمان به په ښکاره ډول د هغه ملاتړ ونه کړي.

مګر د دې مرکب جاهلیت پر وړاندې که څوک جګړه وکړي، نو یوازې منافقان نه، بلکې ډېر رښتیني مسلمانان به هم د هغه ملاتړ ته ملا وتړي او برعکس به همدا سړی ملامت کړي. دا چې د جاهلي امارت پر تخت یو مسلمان ناست وي، د جاهلي سیاست مشري یو مسلمان کوي، د جاهلي تعلیم په مدرسه کې یو مسلمان ښوونکی وي، او د جاهلیت پر جای نماز یو مسلمان د مرشد په توګه کښېني؛ دا هغه لویه دوکه ده چې له دې فریب څخه ډېر لږ کسان ځان ژغورلای شي.

د دې معکوس انقلاب تر ټولو خطرناک اړخ دا وو، چې د اسلامي نقاب په اغوستلو سره د جاهلیت درې واړو ډولونو خپلې ریښې ځغلول پیل کړل، او د هغو اغېزې ورځ تر بلې زیاتېدلې.

خالص جاهلیت پر حکومت او شتمنۍ قبضه وکړه. نوم د خلافت وو، خو په حقیقت کې هماغه پاچاهي وه چې اسلام د هغې د له منځه وړلو لپاره راغلی وو. د پاچاهانو د «اله» (معبود) ویلو جرأت نور په چا کې نه وو پاته، نو د «السلطان ظل الله» پلمه غوره شوه، او په همدې پلمه پاچاهانو هماغه د مطلق اطاعت مقام خپل کړ چې د اله وي.

د دې شاهي تر سیوري لاندې د امیرانو، حاکمانو، والیانو، پوځیانو او مترفینو په ژوند کې کم و زیات د خالص جاهلیت فکر خپور شو، او دې فکر د هغوی اخلاق او ټولنیز ژوند په بشپړ ډول فاسد کړل.

وروسته دا یوه طبیعي خبره وه چې د خالص جاهلیت فلسفه، ادب او هنر هم خپرېدل پیل کړي، او علوم او فنون هم پر همدې طرز برابر او تدوین شي؛ ځکه دا ټول شیان د دولت او حکومت سرپرستي غواړي، او چېرته چې دولت او حکومت د جاهلیت په لاس کې وي، هلته پر دې هم د جاهلیت تسلط حتمي وي.

همدا وجه وه چې د یونان او عجمو فلسفې، علوم او آداب په هغه ټولنه کې لار ومونده چې د اسلام ته تش په نوم منسوبه وه. د دې د ننوتلو له امله د کلام بحثونه پیل شول، د اعتزال مسلک راپیدا شو، زندقه او الحاد سر راپورته کړ، او د عقایدو په نازکو بحثونو کې ګڼ شمېر نوې فرقې پیدا شوې.

يوازې همدلته خبره ونه درېدله؛ بلکې رقص، موسيقي او تصويرکشي لکه د خالص جاهليت هنرونه هم بېرته په هغو قومونو کې خپاره شول چې اسلام له دې فتنو څخه ژغورلي وو.

مشرکانه جاهليت بيا پر عوامو بريد وکړ او هغوی يې د توحيد له لارې څخه واړول او د گمراهۍ بېشمېره لارو ته يې راوکاږل.

لږه موده وروسته د ژوند درې واړه بنسټيز عناصر -سياست، شريعت او تصوف- ټول د غير اسلامي تصوراتو تر اغېز لاندې راغلل، او دا هر څه د خالص اسلام د نقاب تر سيوري لاندې رامنځته شول.

موږ له مودودي صاحب څخه پوښتنه کوو: کله چې د ټول اسلام پر ځای يو نوی اسلام رامنځته شوی وو، او غير اسلامي عقيدې او اعمال په بشپړه توگه د اسلامي شعائرو او مناسکو په بڼه د مسلمانانو ترمنځ رواج شوي وو، نو د دې جاهليت په سېلاب کې که دا تصور هم ورسره راغلی وي چې په هره کوڅه او هر ځای کې قرباني مشروع ده، نو پکې د تعجب کومه خبره ده؟

اصلي خبره دا ده چې مودودي صاحب داسې کوي (او دا طريقه اکثره د هغو کسانو وي چې د يوې نوې ډلې يا فرقې مرکز جوړېږي): کله چې هغوی ته دا مناسبه وي چې مسلمانان گمراه او پر باطل وښيي، نو بې له کومې اندېښنې دا خبره کوي. خو له دې استثنا سره چې د دې گمراهۍ باوجود په هره زمانه کې ځينې خلک داسې هم پاته کېږي چې پر حق وي، تر څو له دې لارې خپله ډله پر حق ثابته کړي.

خو کله چې بل څوک ووايي د مسلمانانو په منځ کې کومه خبره غلطه روانه ده، نو دوی ژر د جمهورو د دفاع جامه واغوندي او خلک په دې

خبره راوپاروي چې وګورئ! دا سړی ستاسې د اسلافو په اړه وايي چې هغوی ټول ګمراه وو. استغفرالله! توبه توبه، دا څومره لوی جرأت!

د بېلګې په توګه څو ورځې وړاندې مودودي صاحب یو اصل بیان کړی وو چې کوم څوک د یو منصب لپاره ځان کاندید کړي، باید له هغه منصبه محروم شي؛ ځکه د دوی په اند د کوم منصب لپاره ځان کاندیدول د قرآن او حدیثو دواړو خلاف دي.

پر دې یو چا اعتراض وکړ چې حضرت علي رضي الله عنه ځان د خلافت لپاره کاندید کړی وو.

په ځواب کې مودودي صاحب وويل:

وروستۍ پرېکړه کوونکې خبره دا ده چې که د صحابه کرامو یا د پخوانیو بزرګانو کوم عمل یوې خوا ته وي، او د الله او د هغه د رسول ﷺ ارشادات بلې خوا ته وي، نو زموږ لپاره هېڅکله دا جایز نه ده چې د الله او د رسول ﷺ فرمان پرېږدو او د کوم بزرګ عمل د خپل ژوند قانون وګرځوو.

د هر چا هر هغه عمل چې د الله او د رسول ﷺ له فرمان څخه مخالف وي، هغه یوازې یوه لغزش دی، نه دا چې حجت شي. د دغو بزرګانو ښېګڼې او خدمتونه دومره زیات دي چې د هغوی لغزشونه به وبخښل شي؛ خو تر موږ به بل څوک ډېر بدبخته څوک وي چې که موږ د خپلو ګناهونو تر څنګ د پخوانیو بزرګانو لغزشونه هم یو په یو راټول او پخپل ژوند کې یې ځای کړو.

که همدا خبره چېرې په طلوع اسلام کې خپره شوې وای، نو تاسو به لیدلي وای چې پر دې به څومره د ښکنځلو او بد ویلو باران شوی وای، او

جمهور به څنګه په دې خبره راوپارول شوي وای چې وګورئ! اوس خو آن د حضرت علي رضي الله عنه پر مبارک ذات هم بریدونه پیل شوي دي!

په هر حال، تاسو ولیدل چې مودودي صاحب د خپل هغه اعتراض -چې دا ډول د اسلام خلاف مسلک څنګه په امت کې رواجېدلای شي- ځواب خپله ورکړی دی.

مودودي صاحب خو دا وښووله چې د رسول الله ﷺ تر وفات وروسته څنګه ټول اسلام د بل ډول اسلام په بڼه بدل شو؛ خو دا یې ونه ویل چې هغه جاهلیت چې د اسلام نقاب یې اغوستی وو، د کومو لارو له لارې دننه شوه او طریقه یې څه وه؟

دا خبره د مودودي صاحب لپاره بیانول اسانه نه وو.

په مجردو خبرو (abstract talk) کې انسان ته پراخه ګنجایش وي، خو په متعینو خبرو (definite talk) کې باید سړی په روښانه ډول خپله خبره وړاندې کړي.

مودودي صاحب پوهېږي چې جاهلي اسلام دا هر څه د روایاتو تر سیوري لاندې ترسره کړل. طلوع اسلام دا یو داسې سازش بولي چې یادونه یې د دې مجلې په مخونو کې بیا-بیا شوې ده، او په دې توګه غواړي د مسلمانانو لمن د روایاتو د بوږو له ځنګله خلاصه کړي.

مودودي صاحب هم روایات هماغومره غیریقیني ګڼي لکه طلوع اسلام. د روایاتو په اړه د هغه نظریات مخکې هم په همدې مخونو کې وړاندې شوي دي، چې په هغو کې دوی وایي:

(۱) په رښتینې ډول یوازې دومره ویل کېدای شي چې د لومړۍ پېړۍ له پای څخه د حدیثونو په ذخیره کې د داسې روایاتو یوه برخه هم داخله شوه چې موضوع وو، او وروسته نسلونو ته چې کوم حدیثونه ورسېدل په هغو کې صحیح، خطا او مشکوک ټول سره ګډ شوي وو.

(۲) دا خبره د انکار وړ نه ده چې د علم تر ټولو مستنده او معتبره سرچینه قرآن مجید ده، خو حدیث د هغه په شان مستنده او معتبره سرچینه نه ده.

(۳) محدّثین کرامو د اسماء الرجال یوه ډېره لویه او ارزښتناکه ذخیره برابره کړې ده چې ښېشکه ډېر قیمتي کار دی. خو په دې کې کومه داسې برخه شته چې د غلطۍ احتمال پکې نه وي؟ نفس له هر انسان سره مل وي، او دا پوره امکان شته چې د اشخاصو په اړه د ښه یا بد نظر په جوړولو کې د هغوی شخصي تمایلاتو هم تر یوې اندازې دخل اندازي کړې وي. دا امکان یوازې عقلي احتمال نه دی، بلکې د دې لپاره شواهد هم شته.

(۴) هغوی هم بالاخره انسانان وو. بشري کمزورۍ له هغوی سره هم ملې وې. ایا اړینه ده چې کوم کس هغوی ثقه بللی وي، هغه به یقیناً ثقه وي او په ټولو روایتونو کې به ثقه وي؟ او کوم څوک چې هغوی غیرثقه بللی وي، هغه به یقیناً غیرثقه وي؟

(۵) دا مواد تر دې اندازې پورې د اعتماد وړ دي چې د سنت نبوي او د آثار صحابه د تحقیق په برخه کې ترې مرسته واخیستل شي او مناسب اعتبار ورکړل شي، خو دومره د باور وړ نه دي چې په بشپړه توګه یوازې پر همدې تکیه وشي.

(٦) حقيقت دا دی چې د رواياتو له پلوه د نقد حديث کومې لارې چارې چې زموږ سره شته، هغه علم او يقين نه پيدا کوي، بلکې تر ډېره حده موږ يوازې ظن غالب ته رسوي.

خو تر دې وروسته طلوع اسلام به په څرګنده وواييي چې د حق (قرآن) په شته ولي کې ظن او تخمين (روايات) په دين کې حجت نه شي ګرځېدای. خو مودودي صاحب به دا خبره داسې په ښکاره ونه کړي.

ځکه که هغه دا خبره وکړي، نو دی به هم منکر حديث وګڼل شي، او دا څرګنده ده چې منکر حديث نه د اسلامي جماعت امير پاته کېدای شي او نه هم د عوامو تر منځ مقبول.

نو هغوی به روايات غيريقيني وبولي، تر څو د معاصري طبقې په نظر ماډرن ښکاره شي، او پخپلو ليکنو کې به د کتاب و سنت، کتاب و سنت الفاظ بيا-بيا تکراروي تر څو د عوامو په نظر د سنت رسول ﷺ ملاتړی وګڼل شي.

له دې ورهاخوا لکه څنګه چې مخکې هم ليکل شوي دي، دين ته د احاديثو ورننويستل ميدان پراخوي. د حديثونو په مجموعو کې هر ډول روايتونه موندل کېږي. کوم حديث چې تاسو د خپل مطلب لپاره مناسب وګڼئ، هغه مستند وبولئ او کوم چې د هغه خلاف وي، هغه ضعيف وګرځوئ؟ تاسو ته به ياد وي چې څو مياشتې مخکې دا بحث روان وو، چې په اسلام کې د ځمکې انفرادي ملکيت جائز دی که نه. په دې اړه ځينو کسانو داسې احاديث وړاندې کړل چې له هغو څخه دا څرګندېده چې په ځمکه کې انفرادي ملکيت جائز نه دی او ځمکه په بزګري نه شي ورکول کېدای. مودودي صاحب غوښتل چې ځمکې د زميندارانو ملکيت

پاته شي. نو ځکه يې وويل چې هغه ټول احاديث چې بزګري ناجايزه ګرځوي غيرمستند دي، او هغه احاديث چې زه يې د بزګري په حق کې وړاندې کوم، بالکل ثقه او صحيح دي.

په تېرو مخونو کې چې څه ستاسو له نظره تېر شول، هغه په غور سره وګورئ. نو دا حقيقت به درته څرګند شي چې:

(۱) قرآن کريم د قربانۍ يادونه د حج په سلسله کې کړې ده.

(۲) يوازې په يو ځای نه، بلکې په څو ځايونو کې يې دا تخصيص او تعيين کړی دی چې د قربانيو ځای خانه کعبه ده.

(۳) د قربانۍ په اړه په څرګند ډول ويل شوي دي چې له هغې څخه مقصد د خوراک سامان برابرول دي.

(۴) په قرآن کې يو ځای هم داسې نشته چې ترې ثابته شي چې د اختر په ورځ هر څوک په خپل-خپل ځای، په هره کوڅه او کلي کې قرباني وکړي.

له دې څخه څرګنديږي چې د قرآن له مخې:

(۱) قرباني بايد د حج په مناسبت وشي، او هغه هم يوازې دومره چې د خوراک سامان برابر شي. نو ځکه:

(۲) نه په حج کې داسې قربانيو ته اجازه شته چې هغه په ځمکه کې ښخې کړل شي، او نه له حج څخه بهر د قربانۍ کومه پوښتنه پيدا کيږي.

دا د قرآن ښکاره او واضح تعليم دی. پاته شو احاديث؛ نو

(۱) په هغو کې دواړه ډوله روايتونه موندل کېږي: هغه هم چې له هغو څخه دا څرګندېږي چې نبي اکرم ﷺ د اختر په ورځ قرباني کړې ده، او داسې هم چې له هغو څخه څرګندېږي چې نبيﷺ يا خو پخپله په مکه مکرمه کې د حج په مناسبت قرباني کړې ده، يا يې د قربانۍ حيوانات مکې مکرمې ته لېږلي دي.

(۲) نو د قرآن له خوا د ځای او مناسبت تر تخصيص او تعيين وروسته، د لومړي ډول احاديثو په اړه بايد همدومره ووهېږو چې:

(الف) يا له هغه وخت سره تړاو لري چې په قرآن کې لا د حج د قربانۍ احکام نه وو نازل شوي؛ نو کله چې هغه احکام راغلل، بيا د رسول الله ﷺ دا عمل سنت پاته نه شو.

(ب) او که دا لومړی وجه د منلو وړ نه وي، نو بيا لازماً دې نتيجې ته رسېږو چې دا روايتونه موضوع (جوړ شوي) دي، ځکه د رسول الله ﷺ هېڅ عمل د قرآن خلاف کېدای نه شي.

خو که له دې ټولو سره-سره هم تاسو پر دې ټينګار کوئ چې په حج کې هر حاجي ته اجازه ده چې يو-يو، دوه-دوه، څلور-څلور، لس-لس يا سل-سل حيوانات ذبح کړي، او د هر حيوان په ذبح کولو ثواب وي، او همدارنګه دا چې د نړۍ په هره کوټه او هر ځای کې د اختر په ورځ د حيوان ذبح کول يو مشروع امر دی، نو موږ له دې زيات څه نه شو ويلای، پرته له دې چې:

زموږ کار لار ښوول دي، نه دا چې خلک په زور لارې ته راولو.

ستونزه دا ده چې کله د انسان په ذهن کې د ړوند تقلید له امله کومه خبره د عقیدې په توګه کلکه کښېني، نو بیا هغه په خالي ذهن سره د فکر کولو وړتیا له لاسه ورکوي. که په دغو خلکو کې په خالي ذهن سره د فکر کولو وړتیا وای، نو موږ به ورته ویل:

تصور وکړئ چې په یو ځای کې نژدې یو لک انسانان راټول شي، او له هغوی څخه هر یو دوه-دوه، څلور-څلور پسونه او وزې ذبح کړي او پر مځکه یې پرېږدي چې تیېږي. وروسته بیا د دغو درې یا څلور لکو لاشونو لپاره کندې وکېندل شي او ټول پکې ښخ کړل شي. له دې سره-سره، د نړۍ په هر ځای کې هم په میلینونو حیوانات په همدې ډول ذبح شي، ټوله ورځ د دې حیواناتو غوښه له یوه ځایه بل ځای ته او له هغه ځایه بل ځای ته وړل کېږي. بیا دا قوم د الله شکر ادا کړي چې موږ ډېرې لویې کارنامې وکړې، چې د الله په نزد به یې ډېر لوی اجر وي، او دا حیوانات به هغوی ته له دوزخه د خلاصون وسیله شي.

دا منظر په ذهن کې راوړئ، او فکر وکړئ چې دغو څلورو روایاتو -چې مخکې یې یادونه وشوه- تاسې له کوم ځایه کوم ځای ته ورسولئ او له څه نه یې څه جوړ کړل. روایتونو د اسلام په شان د ژوند بخښونکي نظامِ حیات داسې بڼه واړوله چې یوازې د رسوماتو مجموعه وګرځېدله او همدا د هغو خلکو مقصد وو، چې مسلمانان یې له قرآن څخه اړول او په روایتونو کې یې ښکېلول.

له رسوماتو څخه مقصد دا وي چې انسان خپل اعمال د پایلو له مخې نه سنجوي، بلکې هماغه اعمال پخپله د مقصد په توګه اخلي.

خو د دې برعکس، په دين (نظامِ زنـدګي) کـې هـر عمـل د يـو مقصـد د ترلاسه کولو وسيله وي، نو ځکه هغه تل د پايلو لـه مخــې ازمويـل کېـږي. ځکه رسومات هېڅکله د فکر او غور په معيار پوره نه راځي، نو لـه همـدې امله ورسره دا عقيده هم پيدا کړای شي چې په مذهب کـې د عقـل هـېڅ کار نشته.

دين په رسوماتو د اړولو لپاره لومړی تکليفونه برداشـت کـول ضروري وي، خو کله چې دا لړۍ يو يا دوه نسلونه روانه شي، بيا د پخواني نسـل عمـل (د اسلافو طريقه) د راتلونکي نسل لپاره سند ګرځي. په دې ډول دا لړۍ د خپل زور (momentum) په وسيله پخپله مخ ته روانـه وي. څنګـه چـې وخت تېرېږي، د اسلافو د طريقې دا سند لا پياوړی کېږي، ځکه نسل پـر نسل د اسلافو شـمېر هـم زيـاتېږي. دا لـړۍ همداسـې روانـه وي تـر دې چې: حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ. (۱۰۲:۲)

او قوم د ژوند له ټولو وړتياوو بې برخې شي.

موږ هم د همدې (momentum) په زور روان يو. کـه کلـه هـم انسـان لـږ وخـت ودرېـږي او فکـر وکـړي، نـو خـبره دومـره سـخته نـه ده چــې و نــه پوهېږي.

د رسول الله ﷺ مبارک دور ډېر لنډ وو. په هماغه وخت کې همدا دين وو او همدا يې احکام وو چې نن يـې مـوږ دعـوه کـوو. خـو هغـه چـې کـومې پايلې پيدا کړې، هغه زموږ ټولو مخې ته دي.

له هغه وروسته ديارلس سوه کاله کېږي چې د مسلمانانو په مـنځ کـې دا ټول اعمال (لمونځ، روژه، حج، زکات، کلمه او نـور) پرلـه پسـې روان دي.

دا یو حقیقت دی چې تر هغه دور وروسته دغو اعمالو او عقایدو هېڅکله هغه پایلې پیدا نه کړې چې په هغه دور کې یې پیدا کړې وې.

دا داسې حقیقت دی چې هېڅوک ترې انکار نه شي کولای. د فکر خبره دا ده چې بیا وروسته دغو اعمالو ته څه پېښ شول چې هغو ثمر ورکول بند کړل؟

په دې اړه ډېر زیات خلک یوازې دومره وایي چې:

(۱) پـه هغـه وخـت کـې پخپلـه رسـول الله ﷺ موجـود وو، او د هغـه د موجودیت له امله دغو اعمالو داسې پایلې پیدا کړې.

(۲) هغه د صحابه وو زمانه وه، له هغې وروسته بیـا داسـې مسـلمانان لـه کومه کېږي؟

لږ فکر وکړئ چې دا دلایل تر کومه حده د ځان غولولـو سـبب دي. کـه د دغو اعمالو د نتیجې راوړلو لپاره د رسول موجودیـت ضروري وو، نـو بیـا د نبوت سلسله ولې ختمه شوه؟

میرزایان د میرزا د نبوت د جواز لپاره همدا دلیل وړاندې کوي، خـو قـرآن دا دلیل په ښکاره ردوي. هغه واضح وایي:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ.

محمد ﷺ یوازې د الله یو پیغام رسوونکی دی.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ.

تر هغه مخکې ډېر پیغمبران تېر شوي دي.

أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ. (۳:۱٤٤)

که هغه وفات شي یا ووژل شي، نو آیا تاسو به بېرته پر شا وگرځئ؟

له دې ثرگندیږي چې د قرآن له خوا وړاندې شوی نظامِ حیات د پایلو او ثمراتو د پیدا کولو لپاره د رسول موجودیت ته اړتیا نه لري. د نبوت ختمول او د قرآن تر قیامته پورې ساتل دا معنا لري چې اوس هم دغه پیغام د نبي له موجودیت پرته هماغه پایلې پیدا کولای شي چې د نبي په موجودیت کې یې لرلې.

پاته شو دوهم دلیل؛ نو هغه تر لومړي دلیل هم ډېر کمزوری دی. صحابه؛ صحابه ځکه شول چې هغوی د قرآني نظام پیروي وکړه. نو کومې پایلې چې دغه نظام هغه وخت پیدا کولای شوې، هماغه پایلې هر وخت پیدا کولای شي.

د دې نظام ځانگړنه دا ده چې دا د وخت او ځای له قیدونو آزاد دی. په دې کې دا وړتیا شته چې په هر زمان او هر مکان کې هماغه ژوند بخښونکې پایلې پیدا کړي چې یو ځل یې پیدا کړې وې.

حقیقت دا دی چې دا دلایل روایت پرستانو د خلکو د غولولو لپاره جوړ کړي وو. کله چې له هغوی څخه پوښتنه کېده چې ولې اوس د رسول الله ﷺ د دورې په شان برم او عظمت نه ترلاسه کېږي، نو هغوی پوښتونکو ته دا دروغجن ډاډ ورکاوه:

"تاسو څنگه خپل ځان د هغه له دورې سره پرتله کولای شئ؟ آیا تاسو ځان د صحابه وو په شان گڼئ؟"

خو حقیقت دا وو چې د صحابه وو په زمانه کې هر عمل د پایلو له مخې پېژندل کېدی او اوس روایت پرستۍ دین په رسوماتو بدل کړ او دا عقیده

يې پيدا کړي ده چې د مذهب دغه ارکان مقصود بالذات دي. ته چې کله دا رسومات ادا کړې، نو هغه د الله په نزد قبول شي او ثواب يې ستا د اعمالو په نامه وليکل شي چې د قيامت په ورځ به په ميزان کې تلل کيږي. له دې سره هر انسان مطمئن شي.

نو اوس هم همدا حالت دی؛ څوک چې حج وکړي او راشي، هغه ته دا اطمينان وي چې د الله په دين کې يې يوه مهمه فريضه ادا کړه، او څوک چې قرباني وکړي، هغه دا گمان کوي چې د خپل نجات وسيله يې برابره کړه.

د قربانۍ د قبول لپاره يوازې دومره شرط پاته شوی دی چې د حيوان غوږ او لکۍ پرې شوي نه وي؛ که يې غوږونه او لکۍ سالم وي، او گوډ نه وي، نو بس قرباني د ټولو شرطونو سره ادا شوه.

د دين په اړه که داسې تصور پيدا شي، نو بيا که صحابه نه، بلکې فرشتې هم راوستل شي، دين به هېڅ نتيجه پيدا نه کړي.

د نړۍ له نورو مذهبونو سره هم همدا وشول. اسلام هم د همدې تصور د له منځه وړلو لپاره راغلی وو. خو د عجمو هغه سازش چې مخکې ورته اشاره وشوه (او مودودي صاحب يې جاهلي اسلام بولي) اسلام هم د نورو مذهبونو په قطار کې ودراوه. او د هغه ژوندي نظام حيات -چې د امت وسط لپاره د ملتونو د رهبرۍ (Leadership of Nations) ضامن وو- يوازې د رسوماتو مجموعه وگرځول شو، او دا ټول کار د رواياتو په زور وشو.

رسول الله ﷺ چې څنگه د خپل صداقت يو قوي دليل وړاندې کړی وو، هغه دا وو:

فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِّن قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ. (۱۰:۱٦)

"ما تر دې مخکې هم ستاسو په منځ کې خپل عمر تېر کړی دی؛ ایا تاسو فکر نه کوئ چې زه رښتینی یم که دروغجن؟"

همداسې رسول الله ﷺ د خپل دین د صداقت لپاره هم یو دلیل وړاندې کړی وو، او هغه دا چې:

قُلْ يَٰقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ. (٦:١٣٥)

هغوی ته ووایه: ای زما قومه! تاسې په خپله طریقه عمل کوئ، زه هم عمل کوم؛ ژر به تاسو پوه شئ چې ښه پایله څوک لري؛ بېشکه ظالمان نه کامیابېږي.

زه خو دا وایم چې د هېڅ بحث او جدل اړتیا نشته. تاسې د خپل د ژوند د نظام مطابق عمل کوئ او زه د خپل پروګرام له مخې عمل کوم. لږ وخت وروسته به تاسو ته معلومه شي چې انجام د چا په ګټه دی. پایلې به پخپله څرګنده کړي چې څوک د الهي نظام تر پرېښودلو وروسته پر نورو لارو روان شي، هغه هیڅکله کامیاب کېدای نه شي.

تاسو غور کړی چې د دین د صداقت معیار څه وو؟ دا معیار د هغه د نظامِ حیات پایلې وې، چې د کامیابۍ او ناکامۍ پرېکړه یې کوله. هغه پایلې چې ډېر ژر مخې ته راتلونکې وې. یوازې د قیامت په ورځ نه، بلکې همدلته، په همدې دنیا کې، تر لږ وخت وروسته. دا د دین هغه استنتاجي معیار (pragmatic test) وو چې قرآن وړاندې کړی وو.

موږ پوښتنه دا کوو: ایا نن د نړۍ یونیم میلیارډ مسلمانان د کوم قوم په مقابل کې دا دعوه کولای شي چې:

تاسې د خپلې طریقې مطابق عمل کوئ، او موږ لمنځونه کوو، روژې نیسو، حج کوو او قربانۍ ورکوو. بیا به پایلې پخپله وښیي چې کامیابي د چا لاسونه ښکلوي؟

زموږ د زرو کلونو لمنځونو او روژو کومې پایلې پیدا کړې دي؟ که کومې پایلې وای، نو څرګندې شوې به وای. دا ټول ځکه چې موږ د روایاتو پر اساس اعمال رسومات ګرځولي دي.

او اوس چې کله له دې رسوماتو څخه کومه پایله نه راوځي، نو روایات موږ ته دا ډاډ راکوي چې دا اعمال بې ګټې نه دي؛ د دې نتیجه به په قیامت کې راووځي.

د رسول الله ﷺ په زمانه کې هم همدا صوم، صلوة، حج او زکوة د دین ارکان وو. خو د رسول الله ﷺ چیلنج دا وو چې د دې اعمالو پایلې همدلته ژر څرګندېږي، او هغه پایلې رښتیا هم څرګندې شوې.

خو کله چې زموږ رسومات کومه پایله نه پیدا کوي، نو موږ د کوترې په شان سترګې پټوو او وایو: نه! د دې پایلې به په بله نړۍ کې څرګندې شي. دا څومره لوی فریب دی چې امت پکې اخته شوی دی.

د دې فریب له مخې د اعمالو پایلې په دې دنیا کې نه، بلکې یوازې په بله دنیا کې څرګندېږي. او له دې پایلو څخه مقصد دا دی چې نجات به څنګه ترلاسه کېږي.

او د دې نجات لپاره رواياتو ډېرې اسانې لارې ښوولې دي. د دې لپاره نه کوم جدوجهد، نه کومه هڅه او عمل، نه کومه منډه ترړه او نه کوم سخت کوښښ ته اړتيا شته. مقصد يوازې دا دی چې ګناهونه وبخښل شي څو انسان جنت ته داخل شي. نو د دې لپاره د رواياتو په کتابونو کې ډېرې اسانه نسخې موجودې دي.

په موطا امام مالک کې راغلي دي:

من قال سبحان الله و بحمده فی يوم ماة مرة حطت منه خطاياه وان كانت مثل زبدة البحر.

چا چې په ورځ کې سل ځله «سبحان الله و بحمده» وويل، د هغه ټول ګناهونه به وبخښل شي، که څه هم د سمندر د ځګ په اندازه وي.

له دې نه هم يو ګام نور وړاندې لاړ شئ. رواياتو خو جنت تر دې اندازې پورې ارزانه کړی دی چې:

من قال لا اله الا الله دخل الجنة.[14]

---

[14] دا حديث هم ډېر په زړه پورې دی، واورئ:
يو ځل رسول الله ﷺ په يو باغ کې تشريف درلود، چې حضرت ابو هريره ور ورسېد. رسول الله ﷺ وفرمايل: ولاړ شه، او هر څوک چې درسره مخ شي، هغه ته دا زېری ورکړه چې چا لا اله الا الله وويل، هغه به جنت ته داخل شي. حضرت ابو هريره روان شو، خو تر ټولو مخکې له حضرت عمرؓ سره مخ شو او هغه ته يې دا زېری واوراوه. حضرت عمرؓ حضرت ابو هريره ته يوه سخته څپېړه ورکړه. حضرت ابو هريره منډه کړه او د رسول الله ﷺ حضور ته ولاړ. حضرت عمرؓ هم ورپسې راغی. حضرت ابو هريره د څپېړې له ضربې لا هم درد درلود. رسول الله ﷺ د پېښې پوښتنه وکړه، بيا يې له حضرت عمرؓ څخه وپوښتل: تا ولې وواهه؟ حضرت عمرؓ وويل: ايا تاسو خلکو ته دا زېری ورکړی چې يوازې د کلمې د ويلو په بدل کې جنت ته داخلېږي؟ رسول الله

چا چې لا اله الا الله وويل، هغه جنت ته داخل شو.

خو د دې پر خلاف قرآن داسې وايي:

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ الَّذِينَ جَهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّبِرِينَ. (۳:۱٤۲)

ايا تاسې گمان کوئ چې جنت ته به داخل شئ، حال دا چې لا تر اوسه الله دا نه دي څرگند کړي چې له تاسو څخه څوک جهاد کوونکي دي او څوک په سختيو کې صبر کوونکي دي؟

نو وواياست! څوک به د رواياتو دا اسانه جنت پرېږدي او د قرآن جنت ته به راشي؟

قرآن د حج په اړه ويلي دي چې دا د خلکو لپاره قِيَامًا موجب دی:

جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ. (٥:٩٧)

يعنې د دې له لارې به په انساني ټولنه کې توازن رامنځته شي او انسانيت به د دې وړ شي چې پر خپلو پښو ودرېږي.

د دې مطلب څرگند دی چې د حج اجتماع د دې مقصد لپاره ده چې دا امت -چې د هغې منصب شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ (د ټول انسانيت د اعمالو څارنه) ده- په يو مرکزي ځای کې راټول شي او فکر وکړي چې په نړۍ کې قوانينِ خداوندی څنگه نافذ کېدای شي. ځکه چې د انسانيت قيام د الهي قوانينو پرته ناممکن دی.

ﷺ وفرمايل: هو. حضرت عمرؓ وويل: داسې مه کوئ، هسې نه خلک سست شي. هغوی پرېږده چې عمل وکړي. رسول الله ﷺ وفرمايل: ښه ده، خلک به پرېږدو چې عمل وکړي. (مسلم)

نو دا امت باید په دې اړه فکر وکړي، او بیا داسې تدابیر غوره کړي چې په نړۍ کې نظامِ خداوندی عملاً نافذ شي. دا وو قرآني حج.

د دې اجتماع د خوراک لپاره د قربانۍ د څارویو اړتیا وه، خو روایاتو دا خبره وکړه چې که فلاني-فلاني رسومات وشي نو حج ادا کېږي، او که په فلان طریقه یو څاروی حلال شي نو قرباني کېږي.

له دې وروسته هماغه حج چې د قیامِ انسانیت وسیله وه، بالکل بې‌محتوا پاته شو. دا هغه څه دي چې روایاتو زموږ سره وکړل.

که موږ یوازې قرآن دین ګڼلای وای، نو تر هغو به مو هیڅکله سکون نه وای کړی تر څو زموږ اعمال هغه پایلې نه وای پیدا کړې چې قرآن د هغو طبیعي نتیجه بللې ده.

خو کله چې موږ روایات دین وګرځول، نو بیا د پایلو پوښتنه پاته نه شوه، بلکې یوازې رسومات پاته شول.

اوس که تاسې د قربانۍ زر فلسفې هم جوړې کړئ، له دې کومه نتیجه نه شي راوتلای. له دې اعمالو هغه وخت نتیجه پیدا کېدای شي چې کله تاسې له قرآن څخه وپوښتئ چې دا اعمال د کومو پایلو لپاره ټاکل شوي وو.

نو د قرآن له مخې د قربانۍ احکام دا دي:

i. قرباني د اجتماعِ حج سره ځانګړې ده، او مقصد یې دا دی چې په دې اجتماع کې د ګډون کوونکو لپاره خوراک برابر کړي.

له همدې امله تر اړتیا زیات چې څومره څاروي حلالېږي، هغه د نسل تباهي ده، چې قرآن ورته فساد وايي:

وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ. (۲:۲۰۵)

یعنې: «او هغه کښت او نسل تباه کوي.»

ii. له حج پرته قرباني په بل ځای کې مشروعیت نه لري، نو هغه عمل چې په نړۍ کې په هر کلي، هر ښار او هر محل کې خلک څاروي ذبح کوي، د قرآن له نظره هېڅ شرعي حیثیت نه لري.

ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ. (۳۰:۳۰)

«دغه دین ربښتینی دی، خو اکثر خلک نه پوهېږي.»

هغو کسانو ته چې الله تعالی د بصیرت نور ورکړل دی او قرآن د هدایت د ضابطې په توګه مني، زموږ په اند دوی ته د حقیقت درک کول ستونزمن نه دي. خو هغه کسان چې تر اوسه هم د دې فریب په دام کې راګیر دي او د دې د ماتولو لپاره چمتو نه دي، د دې څرګند وضاحت هېڅ ګټه نه لري.

دوی ته به یوازې یو مولوي په خطبه کې ووايي چې: «دا یوه لویه فتنه ده چې تاسو د رسول الله صلی الله علیه وسلم له اتباع څخه منع کوي.» دغه فریب به د اتباع رسول الله علیهم السلام په نقاب کې وړاندې شي، او بیا به په حجاز کې میلیونونه پسونه او څاروي ذبح شي او د مسلمانانو په ټولو ښارونو، کلیو او باندېو کې به هم څاروی ذبح شي، او د هر وېښته په بدل کې به یې لس-لس نېکۍ ورکړل شي. په دې توګه به د «پل صراط»

څخه د صحيح او سلامت تېرېدو وسيله برابره شي. خو د جاهليت له دې جوړ شوي فريب سره مقابله آسانه نه ده، ځکه:

- تر ټولو لويه ستونزه دا ده چې جاهليت په ښکاره نه راځي، بلکې د مسلمان په بڼه وړاندې کېږي. که څرګند مشرکين او کفار وای، مقابله به اسانه وه.

- دلته، مخکې له مخکې توحيد منل، د رسالت اقرار، د روژې او لمونځ عملي کول، له قرآن او حديث سره استشهاد، دا ټول شته، د دې تر شا فريب پر مخ ځي.

- د اسلام او جاهليت يو ځای شتون داسې پېچلتيا پيدا کوي چې مقابله يې له ښکاره جاهليت سره د مقابلې په پرتله زرګونه ځله سخته ده.

که له څرګند جاهليت سره جګړه وکړېځ، ميليونونه مسلمانان به ستاسو ترڅنګ مجاهدين تر لاسونو ونيسي او علني ملاتړ به يې وکړي، خو له دې مرکب جاهليت سره چې په مسلمانه بڼه دی، جګړه لا نوره پېچلې کوي.

مسلمانان به هم د دې مرکب جاهليت په ملاتړ لاس پوري کړي او پر تاسو به تور ولګوي. (مودودي صاحب)

د طلوع اسلام هدف دا دی چې د دې مرکب جهل پر وړاندې جګړه وشي. دا جګړه دومره سخته ده چې د خلکو د فريب او جادوګرانو له نخرو څخه خبر اوسېدل لازمي دي.

خو بيا هم، ځينې خلک به پوښتنه وکړي:

اسے کیا غم کہ اس آستیں میں ہے ید بیضا؟

— (مطبوعہ ماھنامہ طلوع اسلام، جولای ۱۹۵۱م)

پای